

387 (1)

K24/7 D.E. Kamela

1-101*

From

7 OCT. 1935

9

D.E. Kamela

~~P.O. Clinic Hospital, K24/7~~

387

~~Mashamba School,~~

Via Louis Richard

Transvaal,

South Africa

pp. 1-101*

Tlangelane School

P.O. Klein Letaba.

PP. 1-101
1917

D.E. Kamela

indexed K24/7

18^{card} SEP 1939

9 101
1935

ser 387

1^w
Siyila

22p useful

£1-14-0

Va- Tonga, va nga la' va hi veleketeke,
 lava ku hanya ka vonda - ku famba
 ku vula vula na ku hanya lokw hi
 nga na kona, hi nga siyeriwa hi
 vonda, a va si na mikhuva ne
 milaww ne siyila na le' si a
 si vuvuvu kuri si hlola Kambe
 mikhuva a yi pfuna ku si vela -
 a yi pfuna ku si vela le si faku le si
 biha si nga thi si va karata
 "siyila" na si na a si si vela le si faku
 murhu a nga thi a nthunsekela
 ra makumwe ku endla le si a si
 navelaka, kambe u faneli ku
 siyeriwa e ku naveleni ka yena
 hi ku veke siwa siyila le si nga
 ta nwi thimbisa ku endla si si
 hikuva kambe a lo endla le si
 yibaka e si hundleni, o ta tiviva
 hikuva i nanga kambe hosi ya tiko
 leyi kotaka ku susa siyila si kona

Mikhuba yinwana ya Sona syila
 a yi bihile, lesp, loko n yi vula, a yi
 endla letjakew misisi ya munhu ya
 le thavathaveni yi pfanga yo yima
 hi ku tshava.

A ndyangw wa Va-Longa.

Ndyangu ku vusiwa laba ku
 tamaka tatani na manani na vana.
 Hambu hi nga vonda fesi, ku xi
 ni tinsaka leto tala tala ta
 mindyangw, loiwu kulu ka tona
 hi wolowo wa nga klayiwa e ku
 sunguleni

A ndyangw, tatana a nga tshuki a
 teka iwana wa yena wa wanhwana
 ku va nsati wa yena; iwana wa
 sinuna a nga tshuki a teka mana
 wa yena kambe makwa yena; na
 vana vama kwa vuvu va nga tshuki
 va tekana hi vuvu - fa yila.

Loko va nga tshuki va endlile fesi
 so tekana, va ta humelela hi
 khombo, leri kulu - va ta fa,

uucioo
 tabu

kumbe va ta hunduka, vana va vona,
 iphukuphuku. Loko ku tiviva.
 lejaku niwana munhu u tekile
 makwavo kanwe - kanwe nanga yi
 fanele ku vitaniva yi ta va lunisa,
 hi ku va nyika sivindi va sekelana
 hi meno.

Loko makwavo wa sinuna a ngenyiva,
 yena nanga a a nwi thungula hi ku
 thavela danya leri, simanga a
 makatleni.

Wansati loko a tikile a mutini,
 a nga thuki a nwa mati ya le
 nghotheni a nga ranganga hi ku
 ya bakanyela jitanana a hansi
 a halaka, loko a nga ji endlangi,
 iwana la' nga khwirini u ta va
 dabadaba.

A nga thuki la' tikeke, a thama
 a khondile mavoko e mahlweni ka
 mindhumbi ya yena, iwana a nga
 ta velekiwa se ri sigano?

Wansati a nga thuki a veleka iwana

la' sungulaka hi milenge a huma, nwana
yaloye wa hlola, o ta dlaya vanku
va tiko ofanele ku dlawa kanive.

twinas

Manana a nga veteke mahakla ya
hlola ku fa ka vanku, na vona a
va pofamekriwe ku hanya.

Loko nwana a ri kari a kula
a ha ri nthanana manat wa yena a
nga thuki a vula vula na lava a va
ri shangwa ¹¹⁵ fa kwe, nwana a nga
fa.

le vika

Nwana o fanela ku sanga hi meno
ya le hansi ya mila, ya le kenkela
a ta hundula nwana dangameno,
loko a nghena laha ku nga na
muvabyi wa fa shikanive.

intanica

Ku dlawa ka vana vaviso va
misaka yaleyo yi nga hlaiwa
ku endliwa hi va khegulu, va
virisa mate kutani va teka
vulongo va byi nfovetela e
nonweni wa nwana va tshela
nwana wa kona a fa.

B87

K24 / 7

5

Widow

Wansati loko a humeriwe hi
 khwiri, nuana wa kona u hšiwā
 e khuwanihi ku tlhela ku bošwa
 khuwana e hansi kutani xi ya
 khumbumetwa e nambyeni kumbe
 a šithēvatšēveni laha ku thamaka
 ku xi haxi ku thakama, ūa nga thuki
 ūa nwi lahla laha ku omeke.

Widow

Muferiwa kumbe ntšedyaana
 a nga pfumeleriwe ku hlamba
 mmiri wa kwē, kumbe ku ambala
 lešō sasēka a tibombisa kambe
 u fanele ku thama a torile thumane,
 ku fikela loko nanga yi ta tlhela
 yi nwi lulamisa. ūa xi a nga
 ta dlaya vāvanuna loko a etlela
 na vōna - wa "hisa", na kona
 a nga pfumeleriwe ku šinga
 vana va vanwana, na šikudya
 a nga šeki.

Muri wo susa šyila ša nsati
 loyi i phungula. Ku ošwa maribye
 mašafu kumbe mure a nphweni

6 337

K241 7

Ku tšeriswa mbita e hansi, k'yi teleke
hi. mati la' titimelaka. Ku lava
sangu si biyiwa wansati a
enghenisiwile e ~~mat~~ ndeni ka
ndansa wa kona; maribye a
tekiwa hi riwe - riwe, a hosiwa
a ndeni ka mbita. Wansati u ta
huma nyukwa a dzuka nyukw
^{1st} spene, kutani idhaku a thaveriwa
mmiri yo susa makhana ya kwe,
se u bhasisiwile, u tengile, a nga
thela a hlangua na nuna wa
yena.

Loko iwana a hangile u fanele
ku thyiwa vito. Ri fanele ku va vito
leri vakokwa wa iwana a va ri
naro. Kwana u langutisiwa a si
siwana wa lava a va file, kutani
a nga thela a vuya hi ndlela ya
vuwana. Kwana wa mativula u
langutiwa ku va yena mudyandaka
ya tata wa yena. Loko tata wa
kwe a si hosi, na yena iwana.

naminy
child

u ta ũa yona, loko mukhalabye a ta
ũa a file.

Singuvu leti a ambešiwaka tona
u ambešywa ta šisati loko a ni
wanuna, ũa tšhava lešfaku a nga
ta dlawa hi pavanuna a nga vi
hosi. Kwana byi na kona u hlongoriwa
tšhawe ne man^{5h} wa yena, a ũa pfamelešwe
ku thama laha tatana a nga kona; ũa
hlongoriwa ku fana na loko munhu a
hlongola mbyana.

Kwana wa hosi u fanele ku yimba
hi yena a nga na wo sungula ku yimbisiwa
loko tintanga ba yena ti wela. A šh² lavēki
ku ni a thama a ni šuvu². Loko a nga
yimbanga o haũa rito, a nga yingisiwi hi
munhu i rabyana. Ku yimba ka khale
a ku teka kumbe tindhweti tšh² tšh². Vafana
a ũa thama nhoveni, ũa nga ambalanga
ntšhamu, ũa nga fanengeri ntšhamu.
Murandfu u endliwa hi tindhweti ta
všika April, May na June. Kumba
wa ũona i nd² lo lo'wu thiveriwaka

6 337

K241 7

Ku tsebiwa mbita e hansi, leyi teleke
hi mati la' titimelaka. Ku lava
sangu ri biyiwa wansati a
enghenisiwile e motl nqeni ka
nsansa wa kona; maribye a
tekiwa hi rinwe-rinwe, a hosiwa
a nqeni ka mbita. Wansati u ta
hama nyukwa a dzuka nyukw
spene, kutani idhaku a thaveriwa
mmiri yo susa makhama ya kwe,
se u bhasisiwile, u tengile, a uga
thela a hlangana na nuna wa
yena.

Loko nwana a hanyile u fanele
ku thyiwa ito. Ri fanele ku va ito
leri vakokwa wa nwana a va ri
naso. Nwana u langutisiwa a ri
unwana wa lava a va file, kutani
a nga thela a vuya hi ndlela ya
vunwana. Nwana wa mativula u
langutiwa ku va yena mudyandaka
ya tata wa yena. Loko tata wa
kwe a ri hosi, na yena nwana

naminye
child

u ta va yona, loko mukhalabye a ta
va a file.

Singuvu leti a ambesiwaka tona
u ambesiwa ta sisati loko a ni
wanuna, va tshava lesjaku a nga
ta dlawa hi pavanuna a nga vi
hosi. Kwana boyi na kona u hlongosiwa
tfinwe ne mano wa yena, a va pfumelesiwe
ku tshama laha tatana a nga kona; va
hlongosiwa ku fana na loko munhu a
hlongola mbyana.

Kwana wa hosi u fanele ku yimba
hi yena a nga na wo sungula ku yimbisiwa
loko tintanga ba yena ti-wela. A fi laveki
ku ni a tshama a ni suvusi. Loko a nga
yimbanga s haia rito, a nga yingisiwi hi
munhu i rabyana. Ku yimba ka khale
a ku teka kumbe tindhweti tishafa. Vafana
a va tshama nhoveni, va nga ambalanga
ntshamu, va nga fanengeri ntshamu.
Muxandu wa endliva hi tindhweti ta
busika April, May na June. Klumba
wa yona i ndilo lo'wu thivisiwaka

infant
2/20/21

expelled

circumcised

e sungwini. Va byeriwa ku hada byanyi
 va luka makenya. Hi wona la'wa
 va funengela ka wona. ^{1st} ^{1st} ^{1st} ^{1st}
 wona i vus'fa kbyi tisiwaka hi
 vanhwanyana. Na wona a va funengeri
 ntshumu va ambala ntsema tingwou
 ta fitlhekutani. A va yi e makaya va
 thama kwala va sekaka kona, va
 etlela kona.

Vafana a va sevi vus'fa bya le
 ngomeni, kambi va katta vus'fa na
 mashimila, va pfuwa ~~shewe~~ ne
 makondlo lava va rbiyaka. Va dyela
 e fitlhengeleni va gwadamile hi matlo.

Vanhwanyana lava tisaka ^{1st} ^{1st}
 a va pfumelisiwe ku wona sungi
 va hawalela va ni kule va ku
 "Ha tsoo-oo" midzabi yi ta
 hlamula yi ku: "Ishana nkongo
 wa ku, ha shi tiva le'shi ku bicaa."

Vafana va dyondfisiwa mpundfu na
 na madyambu milawou leyi va
 fanekeleke ku yi tiva hi uhloko.

387
C.C.

K24/7

9

va biwa va anwisiwa mbute ya mivele
leyi kulu. Mbute ya kona hi leyi.
Midzabi yi teka tinhi yi ³thovela
ti ringana na vitiko va wena kro
leha, tinhi ti enghenisiwa e
ma^uangweni ya tintiko, kutani
va etlerisa voko hi rihlanguti va
rona, va ghemba kwalo henhla ka
rona. Spi vava ngopfu ^usp^u, hambu
mo ringeta mwina vahlayi.

Milawu leyi va dyondzisiwa ka yona
hi yo rhukana, ngopfu vavasati,
kambe na milawu yo tshava
vakulukumba, na ya ku hlayisa
tikhomu na yiniwana, va dyondzisiwa
Milawu ya le ngomeni u nga yi kuma
e ha vakhalabya loko u va savelela
finene kambe u ta va w katelile
ku bana mukhalabye la' uga ta
ku hlayela yona, hukuva a yi
pfumelisiwi ku byeriswa manhu.
Ringeta, kambe u ta va na dzimba,
a hanti!

10

cur 337

K24 / 7

Lesi dyondisaaka vafana vanhenha loko
 va ha ri a ngomeni - i ku dya nyama ya
 munhu. Yi katima na vusai bya vona.
 Vafana loko va yile kaya a va
 pfumelisiwi ku vula utshumu sa
 lesi endliweke e ngomeni, loko vo
 hlaya, va ta pfaleka shifua, va
 hunduka timbiveve.

Sibu wa tshaka, murhundji vafana
 va pfuswa wa ha ri mpundu, va
 thumela e sidziveni sa mati kambe
 va uga thuki va langutisa e ndhaku.
 Vakhalabya hi vona va salaka
 va hisa sungu va kona.

Loko va humik nambveni, va
 totiwa thumani, hikwa se va hlambile
 mhemba leyi a va thama va
 tipyithile hi yona. Vafanisiwa
 na vatpadyana, a va vuba vuri na
 munhu, a va langutisi henhla loko
 va lamba, kambe e hansi, va ri
 klayi va gogondzela hi shongana
 lesi laka.

Va famba khwatsi ku fana na
rimpfani hikuva va anakanya ku
thikela makemu tindlela ta
vufana va enghena e ka ta
sinuna.

Va ti thya mavito la mantsha
lawana ma nga na mihlamuselo
Sikombiso: "Masilele" si vula
lets'oku mufana wa kona u
vilerile vat'epri va yena lets'oku
va nwi ysa a ngomeni.

Mavito lawa, u nge byeruwe
wona loka u nga humesana sa
ntshumu so ka lula - hulek, risenga
hambi ya va mbuti

Vavasati vona hambu va nga humesa
so alula, va vafanele ku shanga
hi ku biwa hi ^{1. w}sqwamathu³ hi
ikona va nga ta byerwa vito va
sinuna.

Vanhwanyana va Va-Tonga ngoma
ya vona i ya vukhomba, vona va
heta khweti va vilerile e ka manana

girls
ngoma

wainwana. Ngoma leyi kulu hi ku
petiva e matini wa ha ri mpundfu,
na vona va rhuketela vavanuna
ngopfu loko va fuka va humelele
laha va nga ta va petile koud
khomba.

Va dya sp fana na sp vafana, a
va funengeri ntshumu na vusiku,
na vona ngoma ya vona yi
endliwa na vusika. Milawu
va dyondfisiwa ngopfu ya bfi
va nga ta etherisa sp na ne baruna
va vona.

Yinwana milawu ya sitshavu
e henkha ka vakhegulu, vakhalabya,
va dyondfisiwa. Mavito va ti thyd
lamantsha. A alusiwa loko u lava
letpku va ku byela vona.

Vanhwanyana lava i tintangp ta
vafana la va humeke ngomeni. Va
haha tfiniwe, na kona va teka
vona loko va lava vasati.

Hi ta vona sp si ku teka

inca
207

ka inwana wa hosi.

Nwana loyi, u fanelele ku laheriwa
nsati e tindlwini ta vuhosi. Hambu
a nga teka ku inwana laha a ku
rangfaka, nsati yaloye a nga
langutiwi tanishi loko ari nsati
wa yena.

Nsati la' nga ta velleko hosi
u fanelele ku huma e ndlwini ya
vuhosi, a tekiwa hi suma lesi
nga humesiwa hi vanhu va tiko
ra tata wa yena.

Milawu ya ku hlomisa nsati
yi nononhwa ngofofu, hi to pambula
yinwana ntsena. Loko va saka
a kaya, va fita laha ku nga
na mahambanu ya tindlela,
hlomisa ri tama e hansi a ri
fambu, ri fanelele ku aluriwa, laha
ku periwaka nambu kumbe
gova, valuriwa kusi ri pela,
loko va fita e nyangweni ya
meti wa dhaha, valuriwa kusi

K2417

ri enghena; loko ri fika e ndyangw,
 loko ri nyikiwa sangw ku thama
 e ka rona; loko ri nyikiwa mat'
 yo klamba mavoko, fika kudya kuri
 ri dya ku voniwa, sikandfa, likwafp
 fep fep hela hi ka aluriwa

A ndhwini, nuna wa rona w
 fanel ku humesa homu loko a
 vandfa ku ri e ~~ota~~ usati.
 Alomisa loko ri vaya e matini ri
 fika ri thama na mbita e nhlolkwoni
 ri nga shuli, hamli ku ri ku ri
 rhwele tihunyi. Mavele loko
 ri tlhokota a ri toheri mati
 loko va nga si ri alula, vusfa
 a ri phami loko va nga si
 ri alula. Kunew i utiso lowu
 kulu ku hlomisa usati wa

Mu-Ifonga, wena u ri yini-ke?
 Loko u tekib a sangula vavaka
 byo nonoha ku byi hlaysa. Zata
 wa nsati wa wena utjineve
 ne samana wa yena wena

nuna u va vula vakonwana. Hosi
 ya nsati wa wena, ne nsati wa
 undisana ya nsati wa wena hi
 vona vakonwana laiva kulu
 spene. Vanhu lava vambici a
 ku dyi bulu na vona a ku
 vuvuvuri na vona ni langutene
 hi makhu, u fanele ku lava
 unwana a ya ku vuvuvulela
 na vona loko u lava sa ntshumu
 e ka vona.

Kambe tata wa nsati ni mana
 wa kona, loko a humesile sa
 ntshumu, wa vuvuvula na vona
 laiva nga tshavisiki tindisana
 ta nsati wa wena ta sisati,
 vona vahavava va wena, u kota
 ku dya na vona, u hula u phakatana
 na vona. I vasati va wena. Loko
 u navela nhlantja u nga teka
 unwana wa vona.

Sana sitshavu lesi sa
 vakonwana si endleriva yini?

↑
 behaviour
 ↓

Ndi tsembe letfaku va ri siku
 rinwana u nga ta va gangisa;
 u va teta va endla vasati.

Se hosi yi tekile, yi khomisile
 yi dyuhlele yi sijile vana, na
 vana va tekile ja hi vonevi sa
 rifu va yona.

Hosi e ka va-³Spanga yi langutiwa
 si ni silo le si kulu ngopfu. Yi
 nisa mpfula, yi kwisa na ku
 nonisa masimu hi nsuku, yi
 susa mavabyi e ka vanhu,
 e ka tshuwa na le ka mavale;
 Loko ~~ta~~ yi vata silo hi nomo
 wa yona, silo sešo si ta endleka;
 timbawu le ti byariweke, hambu
 yi ri mihandu ya nkhova, loko
 yi vapfile hi yona yi sungulaka
 hi ku luma, hikona vanhu va
 nga ta sungula ku dya. Ndi
 vurile kambe letfaku hosi yi
 susa mavabyi e ka mavale.

chief's
 death

Loko tiko xa hosi mavēle ya kona
 a engheniwile hi rivungu, hosi
 yi lerisa malanda ku famba hi
 masimw ya vanku, va thuvula
 uele rinwe ya tisa e ka yona
 mavēle a ta thungurwa hi
 mufi wa hosi, kutani rivungu
 ni ta hela.

Leŋi hosi yi langutiwaka hi
 vanku ku va na matimba la wa
 ya tano, na le ku feni ka yona
 ku endliwa timhaka to nonoha
 to hlamarisa.

La khomela n⁵fungu wa hosi, n⁵fi nga ku
 wa mufi, ne la t⁶seleke sifa, kumbe loyi
 e ka vona ku nga kumelela rifu, kumbe
 loye a nga sewetana na munku loye a
 khomeke n⁵fungu wa mufi, kumbe
 loye a nga wela hi ndpti wa munku
 loyi ku nga na mufi e ka vona,
 a fi faneri kuxi a ta thama na
 vanku a nga si randfuluxiwa
 hi nanga.

K24 / 7

Laha mufi a ethele kona yindlu ya
 kona a bu thami ntshumu, si bya
 ne nhundfu ya kona si fanekele ku
 humesiwela e handle, si suwiwa
 hi miri leya matimba ya nanga,
 loko si nga si thela si tiriswa.

Yindlu yi fanekele ku suwiwa, yi
 va velexiwa, yi thela yi sindfiwa; hi
 kona vanhu va nga thelaka va
 enghena e ndhuni va ethele. Siyila
 si si hi ta ringeta ku si hlamusela hi
 ukulu bya mathamelo ya sonda.

Sifa ra mufi

Va-Tonga, si miehleketsweni ya vosa
 e henhla ka ku fa, va anakanya
 le sifa kw mufi u ya tikubeni le'xi
 ntsha, laha na kona a nga hi
 ndlela yo fana na yaleyi hi hanyaka
 ha yona e masaveni yaleyi hi nga
 ka yona.

Sifa ra mufi si tseviwa si
 pimiwa ku va "yindlu" yo thama no

*beniale
 grave*

387

K24 / 7

19

etlora, kambe - kambe ku fanele ku va
na šivaša šo orhela kona masana
no wisela e ka šona ne nhlakanhi
Timbaka teto ti fanekele ku ~~do~~ anaka-
nyuwa šuene neno hi vatsesi va
sifa:

Mufi loko a lahliwa a nga
etherisiwi hi šikosi kumbe ku
pavalarisa hi khwiri a nga ta
tlhela a pfuka a tiva laha a ^sthamile
kona, kutani a ta kakhata:
vahanyi, kambe u fanele ku
ntluntlamisiwa hi milenge, a ^othemiwa
magham, loko va nga ši koti ku
khotša širho ša yena. Ku endliwa
šitšitšo, va ri hi kona a nga to na
pfuka a nga fambi a kakhata vanhu
hikwako, kambe u ta famba a
langute henhla, a nga ta tiva
laha a nga thama, kona khale;
O heleketiwa e sipeni na šilo šo
tala; loko a a ri wanuna, u nyika
vucha ne misere, a ta kota kuma

^wšp hlota hi ^wšona a tikumela
 nyama, wa wansati o nyikiwa
 timbewu to fana na makhaha,
 mwabwā na mphoho, leti a
 nga ta šeka byalwa na madleke
 hi tona; ta mavele, a ta kanda
 vūšā; ta mihlata, mitumbula, mifada
 na matambala, a ta hangulela ha
 tona siku a nga ^wšandiki ku dya
 vūšā; ta tindhembu ne tanyawa
 ne timanga a ta khusa miroho a
 kanzela. Ku tsheriwa na mati e
 sipini, a ta titimta mufi lešaki a nga
 hanguki šwayi.

Loko ku file nkulu wa muti ^wšijila
 le'šī kulu hi lešī:—

- Tabwa
- (a) tindlu ta yena ti fanekele ku namuriwa
šphlungwane,
 - (b) intumbu wa yena wa fanekele
ku phutheriwa hi dzovo ra
hāmu;
 - (d) o fanele ku lahliwa e phangeni
ra tihomu, a ta pfa a ti twa

loko kamene ta ha xi kona .

Ūa - Ūonga ūaiwana a ūa toloŵele
 ku, lahla ~~na~~ niwini wa muti ūiwe,
 nā ūasati ūa yena, na ūatŵkulu letŵku
 ūa ta niwi tŵela kwale ndŵawini ya va
 fi. Ūona a ūa nŵa dlayiwi hi thani,
 kambe nkati walowo ūa seletelaka
 sixa, hakuŵa a ūa thamisisiwa
 kusuhē nā sixa, a ūo susumeteriwa
 e ndŵni ūa xi kati ūa ha tŵopeta.

Tinoni ta mufi a ta ha pfumeleliwi,
 loko tiri ta ūasati, ku ūona
 ūavanuna, ti fanele ku thana
 nhlilankhi hikawo ti tumberile
 e tindlwini kumbe a sŵhlakleni
 le' ūo thuma, ti ambele byanyi, ti
 byeŵile ne misisi. Ti kumbe e handle
 loko ku te' mphi nā madyambu. Ūambalew
 ūi sŵketa le' ūi u ūi ūonaka e mikolweni
 ya ūasati ūi ūula māmbalelo ya
 ku fa. Loko ku byeŵisiwa misisi ne
 ku ambala mābyani ku endlesiwa
 letŵku mufi hambi o hlangana

to idlo 207

na vona a nga ha va tivi

Mavito ya vona na wona ya hundulusiwa
va ti thya mainwana lawa mufi a
nga ya tiviki. Ku hundulusiwa ka
mavito ya vanhu ku famba ku
ya fika na le ku hunduleni
ka mavito ya sifawo na ya miri.

name
of section
changed

Na rona vito va mufi va hundulusiwa,
na spona si nga fiki si kambukiwa, loko
vito va kwe si si "mbuti" si fanele ku
vuxiwa hi ku si "sikari - le'so - loko - si -
nila - si - nge: mee". Utisa e ka
mu- fonga wa sinuna kumbe wa sisati
ku ku byela vito va yena va fikwembu,
hambi a si loye a nga Mukriste, eta
twa lesi a nga ta ku byela spona u to
i William kumbe Mavis, a nge ku
kayeri rona vito lena si shembekke
sinena. A hi tkeleleni e ka vaferiwa
lava thamaka e shibahleni kumbe
e tindlwini, hi ya vona lesi va
dyisaka spona shikwadya sa vona
Vanhu volava va vekiwe

nhlambulo hi onhaka ya ku humelenwa
 hi khombo. Kutani la' va khomake n'fumbu
 la' va toelele si^{ku}fa, n²fi nga ku: masaka
 ya mufi, a va faneri ku khoma s^{ku}akudya
 s^{ku}va vona hi mavoko, hambi s^{ku}fi nga va
 s^{ku}bya, kambe va fanele ku dyisiwa hi
 la' va nga yisiki, kumbe va tidyela hi
 milimo va nga t^{ku}huki va khumba
 tindyelo. La' va vadyisaka va fanele
 ku tisonela s^{ku}inene les^{ku}akw va nga va
 khumbi, hikwa loko va lo kenda
 s^{ku}sp, na vona va ta va puweni so
 yila. s^{ku}inwe ni la' va yilaka
 Mikari ya ku yila ka la' va
 feriwake ya hela hi vukulu bya
 v^{ku}thamu bya mufi loko a ha hanya.
 Loko yis^{ku} hosi ya tiko ku nga hela
 lembe a ha niliwa, kambe loko s^{ku} va
 intakwenu ntsena, nkosi wu nga
 heta nkarinyana wo ringana tihweti
 t^{ku}faru. Loy'a temaka mis^{ku}haki ya ku
 nida na ya s^{ku}yila hikwat^{ku} i v^{ku}ndu
 vambisi ntsena, hosi ni nanga,

Merion
 of
 morning

le'yi variwaka "dzodzi" hi le'fakw
nanga le'yi-kulu: hi ta hlamusela
finwana sp^w ku susiwa ka sp^wijila loka
nanga yi nupulula sp^w mufi loye a
dlaweke hi ndlati.

La- fonga e hi tshaveni ka vona e
hengkla ka xfu ku va endlile le'fakw
nkarfi wunwana va fa nkarfi wa vona
wu nga si fika, kambe va dlawa hi
timpfalu ta vona ta vutoya. Tilo i silo
le'si dlayaka kunene. Ngopfu a si twanani
na le'fi vuhw va sp^wijila endlaka-ku
tumbelachansi ka mufi, ku famba
hi ndlela, kumbe masenga na masindfa
ya risaka na tinsimbi tiwana!

Sp^wijila sp^w la dlaweke hi ndlati,
kumbe singwangwalangadfa, loko si
sapateriwa, si fambelana na sp^wijila
sp^wijila mufi loye a nga fa hi vuvaboyi, e
ku susiweni ka fona, hambi ku
hambananyana ku si kona e
malahlakeni ya ntumbu, kambe a
hi ngopfu.

387

ned
lis

K24 / 7

25

fa dlaweke hi tilo a languteka a
 ri la tshavisaka ngopfu, munhu a nga
 thuki a ya a nahawini leyi a feteke e
 ka yona, a nga thuki a khumbiwa,
 hambi kupi hi silo lesi nga sa yena,
 mavele, hambi a ri nkundleni, sikomu
 na sinwana sbya. Kwalaho hi kuma
 mitifo ya nanga yi laveka sinene - nene
 ku tlurisa mpimo, ku ta lulamisa
 timhaka hikwato ta malahlelo ni
 malulamiselo ya sa mufi.

case
of woman
killed
by thief

Ndi-vile na nkateko wo va kona
 siku lesi ku lahliwaka wansati l'a biweke
 a dlawe hi sinwangwalangwandfa.

Nsati loyi, a a yile e ku hlakuleni a
 shoveni sa kwe lesi nga tlhelo ka
 sinambyana, hi nkari wa ndenga hi
 nkveti ya January. Vafana a va riserile
 mithambi ya vona ya tihomu ni
 timbongolo kusuhi na nsimu ya nsati
 yaloye a a fofa a holova na vona loko
 tinwana tihomu ti, sothela e maveleni
 ya yena. Nsati loyi, a hambaahi.

26 337
Cal

K24 / 7

ghangela hina - la' vakulukumba a ku
hi hina hi va byeletelaka ku ta ta
risela kusuhi na nsimu ya kwe. Hi
loko nkar^h walowo tilo si sungula ku pfuma
hi matimba, manani loyi o suka la
nsinwini o ya tikhegetela e hansi ka
mar^hji wa ntona wu kululukumba, lowu
a wu miile kwalaho nsinwini. Varisi,
nkari lowu tlo si nga vandlamuka
himatimba va nwi vonile manana
loyi loko a sekeleka a wa hi mombo,
kambe, mi va tivaka vafana, vo hleka,
no ta ta hi byela, hayi, a si kona!

E ndaku ka mpimabayeni masaka
ya noati loyi va languterile ku vuya
ka yena, a pfa masinwini kutani va
nga nwi voni; hi loko va ku. "a, a -
lesi mipkari yinwane ku ngo ku si
tani a vuyile, namuntlha u lo ta khoma
hi le'iso fa, na yini, kune - nwe vafana
mana' wa vidyohi a mi nwi vonanga
kwale a mi isa konax - kee?"

Vafana hi loko va sungula ku hlamusela

hi lala timhaka ti fambekke ha kona
 Keati wanwana a a lombile ribayi
 na mufi na mpundfu, les^w a a twa
 s^virkami kambe kaniwe - kaniwe loko
 a yingisa vafana let^wsp^wku iwini wa
 rona o biwile hi til^o - "bakaa" a ni
 lahlela kule a sungula ku tshava
 na ku nⁱsumela hikuva a a ni
 na silo sa mushu loyi a nga mufi
 Vanwana va ku: "u fanekele ku yisa
 ribayi levi, e ka iwini wa rona, kwale
 a nga fela kona, u fika u nwi kapeka
 e henhla." Hunene u kanyile mbili a
 'endla les^w va nwi byeleke fona; e
 nd^zakro ku ya tivisiwa hosi timhaka
 ta mufi yaloye.

Hosi loko yi ¹si yingisile, hi siku
 levi thandlamaka yi yile yi ya teko
 nanga ya yona. Nanga yoleyo yikulu
 s^vene, hi yona yi biyaka muti wa hosi,
 let^wsp^wku valoyi va nga ⁵thuki va enghena
 kona va k^hapata kumbe va nga ⁵thuki
 va ^humela m^hisi leya matimbat leyi nga

niga dlayaka munhu e mutini wa le hosini.
 Tinanga le 'tikulu a ta ha kombisi
 vuvanga bya tona hi ku ambarisa
 sinanga, a ti vekeri fedlole lefi nga
 ngiwa hi madzoos ya timblafu na
 fntleiwane, na ku tiphamba hi madzoos
 ya tingoka e mirini wa tona, ti thela
 ti rhwala tthevele le' ti nga endliwa
 hi madzoos ya vamarighoos, timbila
 kumbe madzoos ya vamatifikito;
 mishi mishi ya tinanga ta manguva lawa, yi
 thama a minkanseni leyi va ka hina
 va yi vulaka "maphusementi".

Loko yi fikile laha mufi a weke kona
 e hansi ka muri yi kumesile rimhondzi
 va homu, leri a si tatiwile hi mufi wo
 tsepuka ku fana na timhangani, a
 yi enghensile rinhi e ndeni ka rona.

Yi vange yi fika yi rhalathala ndani
 leyi siya si nga fanelalaka ka tsiwa
 e ka yona. Yi kombeta hosi ndawu leyi.
 A ku si kusulu ne nambu e thelo ka
 sidziwa, a rivandavandeni va silogo

Hli^w la nga t^whukwa mahlo hi ku t^wela
 sifa ra kona - ke, siku rera, pho
 ma si tiwa silogo, a si engheni
 mati ya ntshumu, si engetelana na
 lesi tihomu tu nga gandletelo se vumba
 ni lo khomana ni oma ni ku whi^l

Hli ~~liso~~ loko² nanga yi teka rimhond²
 yi suva ndhawu yaleyo e ndakw yi
 lerisa lesfakw ku tseriva.

Vakhegulu^h va^h faku, masaka ya
 sifa, vo ta ku 'pya', va fike va
 yima kule na³ hina; loko nanga yi
 va vitanile, va t^hinela kusuhi, yi
 lerisa lesfakw ku t^hiveriva ndfelo
 kusuhi na mur^h laka mufi a
 a ni kona, a nd^hilweni loes lowu, ku
 ho^hiwile mur^h lowu vamanani lava
 va faneketeke ku wa dzaka. Va va
 ukhinsamisib thelo ra laka musi a wa
 mbufukela kona. Va wa dzahik mur^h, va
 ent^hemule. spene vamanani lava, va
 kond^h va khapit^helana hi mihloti
 e mahlueni, mafimila ra rihlakahla

šeri karp špi širirika; loko ndfi²
 langutile nanga hi ku yiva, ndfi²
 yi vona yi nwayitela yi hlekelela
 loko yi vona tšepufo.

Loko yi hetile ku va dzahisa na ku
 va entshemurisa murfi walowo, yi va
 lerisa lesfaku va kakatsuka va yima,
 yi teka rimhondfo leri teleke hi murfi lo'wo
 tšepuka, yi pfangagetile ne mifi jinwana,
 yo sirwa, ya mibaka wa ntima, wo tšepuka
 yo basa, leyi vuvuwaka "rivandfa", kutani
 yi engkenisa rinhi rinwana, leri nga
 nga fayeteriwa šitšengo e makumu,
 e ndeni ka rimhondfo, na rona rinhi
 leri, i murfi. Kutani yi peta rinhi
 e rimhondfweni ri huma ri di kafi
 ri širirika hi murfi walowo, ri
 hasiwa e ka vasati la'va, na va ha
 fanengešile mipkumba ya vona va
 yimile va fulatile nanga. E ndfaku
 va byeriwa ku khunduluka va komba
 nanga šikanda. Yi haša mavoko ya
 vona, e šikandeni, mibengeneni na e

fikanwanini. Nanga yi va brisa ku
 funungula mabhayi va ya veka hansi,
 yi va hasa mmirini, e ndaku, ku
 sukela a sikosini ku fikela a spendini,
 va hunduluka, yi va hasa ku sukela
 e mombiyeni ku ya filca e fkanwa-
 nini. Wa tiva murfi lowa, a wu
 endliwile hi mati yo titimela, loko
 wu nghena e mmirini a wu va
 titimeta kutani va pfanga vo "thukwa"
 loko va tva ku titimela. Hambisi lesi
 loko va endliwa spsp a spi vonaka
 va nga spi lavi, a ku vanga na
 wainwa la' hlanuleke nanga, kambe
 va kombisile sitchavw le'sikulu e
 ku hasiwani ka vona hilewaku.
 E ndaku, loko yi hetile ku murfulula
 vavasati, yi ya e ka mufi. A va
 nwi funengetile hi bpayire si si nga
 ta na luya a a lombile. Yi hasa
 e henhla ka bhayi ku sukela e
 milengeni ku fikela e nhlokweni, loko
 yi lava ku nwi funungula, nanga,

yi xhangai hi ku hi byela, hina
 lava a hi yimile kwalaho, hi ⁵¹phanela
 e ndakunyana. Hi ¹⁵spendla hi ku
 hatlisa. Kutani yi funungula mufi,
 la nga wa hi mombo, yi nwi hasa
 ku sukela e melengeni ku ya fika e
 mblokweni. Nk^h walowo a yi xi karfi
 yi vula vulela mufi wa yona yi ku:

"Wena mufimeri wa tilo a xi ku
 ttheleli xi ku dlaya, na loko u nga
 fi u dlaya hi tilo, wo nge u nga
 pengai na tiko, na vona vasati
 lava va nga ta lungisa mufi loyi
 makhombo ya vona a ya sukela
 ya ka Sivuri na Nkhaavelane."

(Nhlamuselo ya Sivuri na Nkhaavelane
 hi let⁵akw hi laha va. Fonga va
 humaka kona, hi kona ku nga
 sukela tinanga leto sungula, leti a
 ti kota ku susa ¹⁵spijida hi mufi
 ya tona leya matimba)

387

387

K24 / 7

33

Wamanano va susa mablayi ya vova,
 va ya tenkumeta lahaya, se va
 enghenela ku lungisa mufi kuri
 a ta yisiwa a siseni. A ku ni hava
 na ndhawa na yinwe leyi a yi
 . kombisa vutoya, kambe sifo spa
 vova na miehleketo a si nfunsetile,
 a va tifa hi tumbulu ta vanhenha
 hikuva ivanga yi va nufululili

E ndhaku ka loro si hexile, va-
 vasati na vova va sele kwalaho
 a ku ni na mufi, nanga na hina
 hi tthelela e ku tseleni ka siva.

Mufi hi loka a tisiwa hi vavasati
 valavo, a a nga rhwawanga hi madoda,
 va fika va nwe enghenisa kambe e
 siseni va ni vova. hi komberile
 ku ni va hi pfumelela hi endla sibhongo
 kwalaho, hayi, va pfumelele. Se loko
 hi hetile, va sebetela. Nanga yi engeta
 yi teka rikondfo na yona, yi hasa
 vatifi valavo a va tselo sifa, yi
 enghenela sifo, na fona yi si

34

Case 387

K24/7

^hnurfulula; e ndhaku yi ^zhi vutisa
 loko na hina hi nga nurfululiwa,
 kambe nhlamula ya hina hi yi
 kombile buku hi ku: loyi hi klayaka
 timhaba ta yena laha Bukwini
 leyi, na ^{1st}sona loyi ²manana. moya
 wa yena ~~wa~~ yeki e ka yena, o
 na matimba yo hi nurfulula.

³E siyeni mufi a nga nyikiwanga
⁴siho so tala ku fana na mufi la nga
 dlawa hi mavabyi, kambe nanga
 yi va lerisile ku nwi nyika
 iwahuva na mbeu ya tinyawa
 na sitsemba so ka hi sona mati.

²Sifa na kona a. va endlanga
⁵sihava, va te u ta phama yena
 a ni kari a titimela hikuvu wa
 haka, u biwile hi tilo hi sona
 lesi nga va endla kari va nwi
 lahla e thels va sidziwa sa
 nambu.

⁶Vatifi va nga si hangalaka
 va nyikiwile pipi, leyi teleke

387

K24/7

35

hi murfi wuwana wo khandliwa,
 loko nanga yi lumekile pipi kyi,
 yi nyika uwana na wuwana
 wa vatisi lava, va lombetana hi
 yona va dzaha va khohlola. Se
 hi hangalaka hi tizela e makaya,

ends

the
case

A hi thamangwe nkasi wo leha
 hi nga si tswa manwana mahloxi
 ya tilo. Manana uwana a a vuya
 e masiwini, a a yile ne vana
 vakwe va vanhwana, nuna wa
 kona a a sele a kaya. Loko tilo
 si sungula ku pfuma, nuna
 loye, a teka nhonga a ya khangamisa
 nsati ne vana. Va te va ha ku
 hundja murfi wa ntoma tilo no
 engeta si pfuma hi matimba,
 nuna ne vana vo thuthuma va
 ya mahweni, nsati o sala
 a khegetele kwalaho murfi.
 Yo filika ndlati, yo hisa marhavi
 ya murfi walowo hi le henhla,
 nkundjula wa kona wo tata

36 case

387

K24/7

fika e ka nsati loyē, o wa
hi mbukwana wa ku tšhāvā,
nuna na vana vo tlhela, vo
ya yima kwalaho a ku ni
nsati yaloyē, kambe a va
iwi khumbanga. Nuna u lo
hathisa a ya vitana nanga,
hikva muti wa yona a wu
ni kasuku.

Loko yi fikele, yo humesa
a thelele ni ya yona, murfi lowu
wu kuriwaka "nwantshemulu",
i viriviri si nga siwisa ¹⁰⁵ spene
ni tlhela ni katsakatsiwa na
mifi leya ntima ku dlaya mihlovo
ya rona. Hi loko a dzahisiwa,
kutani a entshemula.

Timbako ta le ndhaku hi
leti, ku yivile a mungomeni ka
ya hlaklaviwa. Ku yile vanhu
va va nsati luyal a nga dlawwa
hi tilo. Mungoma u fike a
kombeta nuna wainwana wa

37

K24/7

37

mukwenihi. Nuna loya, a a ri mukriste, kutani a nga kwinihanga hi mhaka yo randja² ku teka vavasati, yena o lava² ku va nanga yo hlakhuva hi marfambu.

Loko va iwi kuvumbile

vuloyi a nga ka yimanga, u lo sukā a baleka a ya tama e tikweni niwana, a siya nsati ne vana. A va ku va lava⁵ ku iwi theme hi shloka.

Hina va Kriste, a hi khena ku kwiniha hi thelela e ku hlakhuveni, loko si nga ri tano, va ta hi vula vuloyi kutani hi ta tuma hi siya vasati, vana, na tiko ra hina.

Siku niwana hi te hu handja, ho kuma ku ri na tsima ro gawula musu lowaya, va hlengelete marhavi ya kona, va ya hisa. A ku tekiwanga

na rihunyi na riuwe ra wona,
na wona n²filo wa kona a
ku yanga munhu a ya wu
or
tha.

ends

Silo lesi hi si vonaka e
ka ~~spijilo~~ lesi hi nga si thala
he lesi faku "va-Iponga va
tshava ngopfu nifu"

ka tondima leti thandlamaba
spji, hi ta xingeta ku vula vula hi
thela hi khamba timbaka tshaxfu
leti humelabaka ngopfu e sikaxi ka
va-Iponga leti na spua ti fanelleleke
ku endlwa; hikuva hi tona ti
nga nsinya wa ku hanya ka
munhu e sikaxi ka va-Iponga, loko
ti nga endlwanga, Mu-Iponga a nga
vuru leti faku i "munhu", u vuvuwa
ntsewa leti faku i "nyama-ya-valoyi,
kumbe "Nyamayavo" ku vula hi
vivini na Si-Iponga na sinanga.
Timbaka ta kona hi leti, ku hi
kusungula na ku landlelana ka

W. S. B.

tona :-

1. Ku biyiwa ka muti loko wa lava ku akiwa,
2. Ku biyiwa ka munhu e ku hanyeni ka yena
3. Ku biyiwa ka munhu loko a lava ku ya e :-

(a) Ku verengeni,

(b) Ku endeleni ka masaka,

(c) Ku saviseni ka bindu.

Muti wa mu-Fonga a wa ruiwi wa ya akiwa hi iwana wa yena wa sinua kumbe wa sisati, hambu a nga utukulu wa kona loko tata wa kona - iwinyi wa muti a ha ni kona. Mhaka yabyo a yi vali loko a file, kambe yi vula ntsana loko a ha hanya. Hambu a lo endela e kule, a ya thama malumbe la'yo tala, a nga ha hatisi ku vuya, lava nga sala kwalaho kaya, va fanetlele ku thama kwalaho ndawini yaleyi

Moving
to a
new
village
site

a nga va siya e ka yona, ku
 fikela loko a vuyile e kaya kumbe
 loko a file kwaleyi a nga sukela
 kona. Ntsewa hosi ya tiko kumbe
 nanga, ya tji kota ku nqisa muti
 walowo loko ku humelala makombo
 lawa tihlolo ti nga ta ya vula
 letfaku ya tisiwa. hi lesi va nga
 ka va nga sukangwa kwalaho;
 hikuva e ka va-ponga mavabyi,
 nifu, mpfuno, ku lamala, mpfula
 na ku thumba isilo lesi tisiwaka
 e ka munhu hi silo kumbe
 unwana munhu loye a nga na
 matimba yo thula ya vanwana.

Hi kwalaho muti loko wu
 lava ku rufisiwa wu fanelaka
 ku susiwa hi nwinini wa wona,
 hikuva yena nkulukumba o
 lulamisiwile khale hi miri ya
 sikhale.

Nwini wa muti ne usati wa kwe
 lo nkulu va pfuka wa ha vi miso.

¹šene¹ va ya a nangeni le¹ji kulu.
 Va fanele ku va va tamerile sa
 ntshumw so fana na kulu, va
 ta t²utsa the³vele na les⁴faku
 mahlw ya tindhlo na wona a ta
 kota ku p⁵faluleka a v⁶ona la va
 taka ku ta ~~nyeriva~~ le⁷fi va nga
 fi tiviki s⁸ le mahlweni

Nanga i munhu wo tharaha šene¹
 u dyond²file ku v³ona vanhu loko va
 kota ku v⁴ona kumbe ku t⁵wa šene⁶
 I munhu wo sanda ku v⁷utisisa le⁸fi
 nga ta endlwa hi manyana i
 kota ku s⁹ava vanhu e tindhawini
 leti hambanake, hi tihomu kumbe
 timbuti, la va kotaka ku n¹⁰wi
 byela le¹¹fi humeleleke e tindhawini
 leti. Sikombiso e mutini lowu nga
 kule ku fana na Johannesburg, nanga
 yona yi thama ka Sibasa, yi ta veka
 munhu la šiviweke. Munhu loye, o ta
 yingiseta e mindyangwini ya tiko,
 lomu va holovaka hi ta ku

divincz.

diviner & chief

pumbana vuloji; hikuva ka ²⁵si tiva
 loko ku file munhu e mutini, vanhu
 valava va nga feruwa va kota ku
 vula unwana kwalaho ndyango wa
 vona, kumbe unwana e ka miti byi
 va nga vandakana na yona, lesaku
 i noyi. ~~Mupumwa~~ ^{by} wa ng nanga o
 ta tizisa ~~lesaku~~ ^{by} nanga, manyana, o
 kota ku ^{by} bamba. Mupumwa o ta tikarata
 ku famba vasiku na nhlikanhi a ya
 beyela nanga yaleyo lesaku: "ku ta
 va mani na mani, va tile ku
 ta bumberiwa la nga dlaya saka
 va vona; kutani va vule "manyana".
 Va to va fika, nanga yi ta va yi
 si tivile khale ~~lesaku~~ ^{by} noyi hi lowo kat,
 hikuva ^{by} mupumwa o ta va a khamusela
 seyimo, sikandja, malangutelo, mafambela
 ya munhu loye va nga nwi pumba vuloji
 Hi ta enghena e ka timbaka ta
 ku khoma noyi e nshaku kambe
 ka ha ri e ka timbaka ta ku
^{by} ^{by} numpiwa ka miti

new
village

Loko laiva fikeke e nangeneni ku ta
vatisa laha va faneleke ku rhu^lela
kona, so sungula va ta hlahluviwa.
Tinkhlole ti ta lerisa les^wfaku va ya
kha, mattuka ya misaka - saka ya
mirji, loko va ya nehile, tinkhlole ti
ta wela e henhle ka thuka rinwana
e ka ya lawa va ya tiseke. kutani
hi les^wfaku muti lo'want^hha lowu,
wa faneleke ku ariwa kwala ku
nga na miri wa vito rolero -
ukuwa, sirhombetombe kumbe
ntoma. Siku xero, nwinini wa
muti ne usati wa kwe lo. nkulu
a va etleri kona e kaya, kambe
va ya etlela endawini leyi va
yi kombiweke hi vula. Va fika
va hlangana, va tivana kutani
mathyaka ya vona a hlaysiwa,
(mathyaka hi vula ya loko va hetile
ku hlangana) Kutani hi wona a
nga ta katwana na mirji leyi
nanga a nga ta pfuka a ta no

site at new site
medicines made out
of mathyaka.

yona hi ra munduku. Mathyaka yalawo
 a ta ¹skiva na matluka ya ^{by}muji-
^vsitalala, ^hndzoboori manhengwana
 na mainwana, va ta tshela matluka
 lawa e mbiteni va orheketa, va
 suka makuma ya muti lowuya
 wa khale. A va thaverive e nduku
 ka ¹⁰⁵deso, kambe va nyikiwa
 "matuyiso" ^{by}muji lowu tiyisaka
¹⁰⁵spoko ¹⁰⁵fa milenge na mavoko e
 mahlanganeni ya ¹⁰⁵sona.

A va ha tthekei kambe e
^{by}spambini, kambe uanga hi yona
 yi nga ta byela va le rhumbini,
²⁰⁵ndawu leijintsha leyi, letshaku
 va ta yisela nwinini wa muti ne
 nkosikazi ya kwe ¹⁰⁵shakudya
 mipkumba na ¹⁰⁵spitiso ¹⁰⁵spavona.
 Emadyambyeni ya sikw na vambini
 loko va betile ku hlangua, va ta
 teka mathyaka yalawo ya nkari
 walowo, va hlanganisa na ^{by}muji
 na ¹⁰⁵sona va tota timbingu ta

105 105 105

^{tu}miri na ta mitwa keji va nga nyikiwa
 bi nanga; kutani va famba va belela
 e hansi va pima lomu rihlampfu
 ra muti si nga ta siyiswa si famba
 ka kona. Silo se se si endliwa na
 va nga ambalanga ntshamu, va lo
 "tsakatsa", wa nga i vanhu va le
 ka "simidzi - a murandwini.

Yiwana miri yi beriwa laha va
 nga ta siya nyangwa ya khoro;
 (loko mi nghera e mitini ya tšona,
 langutisani kwalaho nyangweni, mi
 ta kama ku belevile mbingo
 ku tšelele ribye na tšona ku
 lingakanyiwile rinki ro leha
 kona).

Mandwane vanhu li va sele
 a shambini va ta pfuka na vona
 va tleketlela nhundu; vona va
 pfumelerwa ku famba no vuya
 la dthaweni yalayo yi ntsha - keji
 vurwaka "Mafaga", (kambe irito
 ra Sisutu, hambi si - ri tanu

Va-fonga va ni tifisa ngopfu.
 Nhundfu yi herile ku rhwariwa,
 tindlu tinwana ti herile ku
 akiwa; tinwana ta tokiwa hi
 tona tindlu leti kulu hikava leti
 va nga fonga va tiaka sitanga.
 Mangu ya vitaniwa, mbuti yo
 phakla timhamba yi laiviwile. Loko
 yi berisile ku thava na ku yovula,
 hi yona yungu bhoša, kutani yi
 hlajisa ngopfu fanywa wa yona,
 hikava hi wona lowu wa nga
 ta katwa na miri yo tola
 mmiri.

Spf hi ta vula vula hi ta
 ku biyelerwa ka mmiri wa
 vanhu ku tiziswa lesa ku
 valoyi hambi va nga va
 languta hi tihlo rihwe, a va
 nga koti ku va endla utshame.
 Kambe loko va nga tika va
 hamelele hi khombo, na va
 lalamisiwile, ku ta vuvuwa.

lets'akw "noyi" u kona e šikari
ka va muti walowo, kutani loko
va nwi kumile hi vungoma, aa
fanele ku dlawa hi thari,
kumbe a bohelewa ribye e
khwirini a ya hošwa e
ndheni ka ~~idziva~~.

Inkomo i ka nwiwa
va fundisi vo basa, tšhwe ne
tihosi to basa, mi nga ta, ta
herisa šika seso sa Vulozi.

nšhanyi va nga si wu tšha ku
ri va tla, vanhu va nanga va
nyikiwa mufo wa mafumbw
la' matanana, la nga šekiwa
a hlanganisiwa na mufo.

Mufo lowu wu tšheriwe
"nsungunsungu" mufo wo
hlants'ha a ndeni walowo

Va-ka-Zulu va nge i
"Otukululayo"; ma-wu tšha
mufo walowo a wu tšandi hi
ntshumu, wa na matimba

c. 1870
in the 1870s

yo humesa thyaKa e khwini,
 hambu tihlompofura (Castor-oil) ti
 nga t²andjeka, wond a wu t²andjeki.

va nwisina wa ha ri miso,
 vavanuna na vavgsate, madzhaha
 na vanhwana vafana na
 vanhwanyana a va nyikiwi
 wona, kambe va nwa "ntofekelani".

va ta paleka va bava va mhani,
 vamakweru siku lero, a ku
 t^{sh}amiwi e kaya, loko wa herik
 hiphikarfi ya phlikaphi va ta
 vuya a kaya. Nharfi walowo va
 ta kuma nikhwere ri t^{sh}ekiwile,
 kambe sidlanutani. Loko va
 hetile ku kapula va ta va
 va vitanesiwa ku ya t^{sh}averiwa.

U ta kuma mup^{sh} wu va hetile ke,
 u ta kuma t^{sh}ikhhalabanya na
 t^{sh}ikhegudyaana t^{sh}fa vanhu t^{sh}i-
 mahlwana t^{sh}i enghenile kwak
 nefeni kwalee, yo t^{sh}i na nsovo
 ku va danguta kambiti -

Nanga yi ta va byela va thama
 hansi va endle sisenjenti, vaanuna
 va pheta hi le tlhelo ra vona na
 vaasati si va tano. Nkani walowo
 va susle sfinengelo sa
 vona ku lo sala sifi va nga
 siva vumbhuri.

Ku sengurwa hi mukhalabya
 a theverwa mapu wa kona, e naka
 ku landeteni nkosikazi ya yona,
 vanwana na vona va ta ta a
 naka, si ya hi vukukumba
 bya malame ya vona.

Mapu wa thavela wu ta va wu
 hisiwile wu siriwile, na vona
 wu katiwa na mifundfu ya
 mfene kambe na gulugulu,
 lukuva a hi ku fehla ka
 vona loko wu totiwile e
 tinhlageni.

Tindawu le theverwa ka
 hi le migeni, kusahi na
 sikuwana, e matlwani,

reading of all inmates

laha ku helaka ndhumbi,
e nkaveni, e nkolweni, e
mombyeni, a sikosini e
marhakwini e mavokweni
kusubi na tintiko na le
sikokolweni.

Sinhlangu ta le milugeni
kusubi na mikondfo, murji
lowu nga ta totiwā kona
wu siwelela valoyi lavā
nandjaka ku teka nkondfo
wa wena laha u nga kandfiya
kona, ū ya ringanyeta ne
mirji ya vonda vā ku dlaya.

Ja le matoleni, ti ku siwelela
e henhla ka lomw u nga
khidzama kona, hambu ku
lo shiyeketiwa hi mirji ya
valoyi, yi nge ku endli silo.
Ja le nkaveni, ti endlela ku
u nga tuka u pavalele e
ndjwini ley: valoyi vā ng
ta vā vā yi ringanisile,

387

K24/7

5!

kumani va nge ku endli silo.
 Ja le nkolweni ti sivela
 le ūfi u nge ta ūfi mita, vaska,
 nyama, byalwa, madleke
 kumbe tihou. Loko ūfi ūfi
 ūfi tōheriwe murfi wo ku dlaya
 loko ūfi fika kwalaho ku nge
 tlhaveriwa ku totiwa murfi
 ūfi nge hundi, kambe u ta
 ūfi hlata ūfi nge si enghena,
 kambe loko ku ni na
 ūfi fununna sa. ūfi dyisa, u
 ta si khona hi loko.

Ja le mombyeni na le
 ūfi kosini ti basopa nhloko
 ya wena ngo pfu e henhla
 ka tilo, kambe u nge ta
 ni lava ku ku tlumba u
 wela e hansi, u nge ūfi koti,
 hikuwa u biyelerivile.

Tindlanga ta murfi wa le
 mavokweni hikuwatu ti
 pfunetana ntifo wunwe.

loko wo phema vusfa lebyi
nga tšheriwa murfi wa
valoyi, byi ta wela e
hansi u nga si byi fikisa
a nonwini

To hetelela ta le mafakwini
ti ku biyelela lomu u nga
ta thuka u thamile kona. Loko
vuthamu bya kona kumbe
sithamu kumbe ndawu ley' u
lavaka ku thama e ka yona
si ringangitwile hi misfi ya
valoyi, si nge ku endli ntshumu!

U biyeriwile hikwawo mmiri
wa wena se ku sele
hetelela, u fanele ku thama
u tiyisiwile kumbe a ku
si nyikiwa lesfi nga ta
ku tiyisisa makumu;

Loko va herile hikwawo
nanga yi humesa dzovo ra
Sidzidzi; ku sungula hi
ye nuna wa muti a thama

gacham

ka rona, a kokiwa hi yona
 hi matimba, le⁷ loko u nga
 katekanga, u nga wa u ti
 balesa sikosi; ndhaku ku
 ta landa ukosikazi va fambisa
 t⁷ hi ku landelana ka
 rona. Intifo lowu kulu sine,ne,
 lowu nga tekaka dyambu
 loko lowu t⁷

Mukhalabya na ukosikazi
 va ta famba na nanga kutani
 va ya e tindwini, na va
 khomile sambelo lexi nga
 na muni lowu nga khatsiwa
 ni mati yo titimela nanga
 yona yi ta va yi tamerile
 tshovo ra ntšila wa
 hongonyi. Yi ta peta tshovo
 e matini, yi va haša hi
 rona yi engata yi endlisa
 s⁷ e ka hikwašo laša
 nga biyeleriwa; loko yi hetile
 wanhu, yi ta ya e sitikweni

lomu ^vva ^{1st}špaka kona, yi ya
 nghena e tindlwini, e makhambini
 ya tindlu, e malawini ya
 madphaba na vanhwana, e
 malwanqwani ya tindlu;
 yi nghenela ^{1st}šwala ^{1st}šp tihomu,
 timbuti e ^{1st}šhahlwini. ^{1st}šp
 tihubw, yi ya hetelela hi,
 le khoxweni, yi hasa ^hmurfi
 walowo.

vanhu ^vva muti walowo se
^vva tixisiwile; timphalu ta
^vvona a ta ha tshavi noyi,
^vva vuvuwa "vanhu".

Mukhalabya u ta nyikiwa
 "nhloko" i ^hmurfi lo'ow nga
 ta ^hthama e ^hšp Kwameni ^hšp
 yena. Loko a ya timbakeni
 to ^vvavisa -u ta teka wona,
 loko a nga si enghena e
 mutini, a wu phora, a ntsakunya,
 a teka marha ya yena a
 phela bokweni, a tota e

le/ka

mediation
 for copyright
 etc etc

mahlweni e sikandeni sa kwa,
a tlhela a senhula watanana a
vulavula timhaka nu ni
kona e nonwini wa yena.

Vanhw va ta nwi fundā,
marito ya yena a ta va na
ukoka. Ku engetelela matimba
ya murfi waloso, u fanele ku
nyikiwa na riphalu ra nghala,
nonda ni ta va ni siviwile, ni
pfanganyetiwile na yinwana mirfi.
Loko a tshanya munhu, munhu
wa kona u ta rhurhumela
ku fara na loko a twa
nghala yi vomba.

Munhu loyi a yaka a
ku endeni, kumbe e ku
vesengeni, kumbe a famba
a sava sinwana lesi na
yena a nga ta tlhela a si
savisavisa, a nga fambi-fambi
ntsena a nga tisisiwanga
na ku biyeleliwa hi nanga,

Music
for Luck
in Travel
book

mu^hfi waloww hi wunwana wa le
mikulu e ka leyi munhu a
fanekelike ku t^{sh}ama a xi
na yona.

Ku t^haveriwa ka mmiri
ku fana na ^{1st} ^{1st} ^{1st} hi nga
fanga ni s^hihlaya, kumbe
shambana ntsena hikuva
kona wa t^huvusiwa hi
mafuta la^hwa a nga nkoka
lawa a t^hheriweke e s^hikutwini
hi "Vakalanga".

"Vakalanga" kumbe "Vanayi" ku
vusiwa "Va-ka-Valoyi." Risaka
reno i Va-fanga la^hva thamelike
na Vakalanga. I risaka lexi
xi nga na mbitsi leyi kulw, a
xi rhurhururi loko xi seka
munhu hi t^hhari kumbe mukwan
xi na mona ngopfu a xi t^hfelele
a xi t^hheri loko xi vurile kusi
xi ta endla "shokari" xi ta
siendla. T^hhari va vona xi

lotewo hi matlhelo mambisi, letš'ekw
 loko ni ttha'vile munhu kumbe
 'sihaxi, mbanga ya kona yi kota
 ku anama, kutani le'si nga
 ttha'viwa si hatla si fa.

Sivuriso si kona le'si nge:

"manyani u khomile mukwana
 wa "Sinyayi", kumbe u vula'vula
 "Sinyayi" hi letš'ekw loko a yile
 e ka valala va wena, u vula'vula
 hi to biha e ka vona, loko
 a vula'vula na la'va nga riki
 valala, u endla le'so ingi valala
 a nga va byelanga sa ntshumu.

Kutani mifi ya tinanga
 le'ti kulu yi kumiwa e ka
 vona; la'va yi kumaka a va
 talanga, hikuya loko u la'va
 ku kerna vutanga bya vona
 va ku lerisa leš'ekw u ya dlaya
 loye a nga saka va wena
 na sivixi - tatana, kumbe
 manana kumbe makwenu wa

sinuna kumbe wa sisate.
 Hi laha vo tala va t³and²ka²ka
 ku kuma unanga bya vona
 ha kona

Loko muntu a ya ku lulamisiweni
 e ka nanga leyo tano, a famba
 a tamele hamu kumbe nyipfw
 leyi nga na ntšilo wo anama wa
 siphephe^hte. Loko yi hetile ku
 ku tlhavela yi ta teka šik⁵ut⁵fu
 leši teleke hi mafur^hfa lawa, kutani
 yi ku lerisa (nanga) ku nk^hinsama
 hi matšolo. Kutani yi ta tšhela
 mafur^hfa e nk^hlokweni ya wena
 yi vula^vvula yi ku:

"Nwina Valod^vzi, šakalanga,
 iwana hi loyi, u tile e ka
 iwina ku ta kumbela
 matimba yo biyelešwa, u
 tile na homu kumbe na
 nyit^mapfw yo ta mi p^halula
 mahlo hi yona. mi ud^h nyikile
 unanga bya iwina leš^haku

ešyae šakalanga
 project

ndfi ta pfuna la'va taka va
 khomile sp tano. Pfalulani
 mahlu ya iwina, iwi endleleni
 le'spinene; a a kume mikateko
 lomu a fambaka kona kumbe
 lomu a tiraka kona. Iwi
 endleleni le'paku valoyi va
 iwi rivala, loko a tira,
 a ni na hanwana, a a
 randiwi ku tlhurisa
 vona, a a endliwe hosi ya
 vona hi tihosi leti nga ta
 va a ti tupa." Dzo'vo ra
 sidzidzi na kona u kokiwa
 hi nona.

E ndaku nanga yi ta
 enghenisa ninhi a ndeni
 ka mafupa lawa, kutani
 yi ku byela ku ya lat'pa
 (Hi anakanya le'paku mafupa
 lawa, i ya munhu, loye va
 nga dlaya, kutani va hlaysa
 mafupa ya yena.)

- E indaka u ta nyikiwa
 "futa", nona ni vumbuwile, ni
 fana ne vusimba, na nona
 i mafuta ya munhu, kutani
 yi ta ku leisa ku ni hisa
 u orheketa hi nkumba. Futa
 nero kambe u ta si katha na
 muri ~~munwana~~ wo tshuka,
 kutani loko u phola mali
 ya inkweti yo nanga, u fanelo
 ku teka pondfo u bohela na
 muri walowa sinwe ne futa
 nero. Hamli u nga va u khomiwe
 hi malandu le mibule, u nga
 tshiki u tshisa pondfo yaleyo,
 i pondfo ya vathalanga, loko u
 vuyile a ku verengereni kumbe
 a ku saviseni, u fanelo ku
 fika u nyika nanga pondfo
 yaleyo. Nanga yi ku pimela
 lembe ku ya thama nona,
 e ndaka ku ka nona, u fanelo
 ku tthelela e ka yona, u ya

faint pencil scribble

noyi
if cans M

bika lesfi u fi kumeka.

Se fi hi ta vuvavula hi
timhalla leti endliwaka loko
mungoma a khoma noyi loyi
a nga dlaya munhu. Hi vurile
e ku sunguleni lesfi ku e ka
va- fonga munhu a nga khomi
hi vuvabyi, na spona a nga
fi ntsena, silo se se se
bika fi endliwa na ku
tsiwa hi vavoyi

muti louya wa biyivile, wa
herile, vuvabyi si nga silo so
thama e, vanhwini na lesfi
hambi tifi tihosi ti khomiwaka
hi byona, a byi kayesi munhu.
Hi nawu munhu u fanele ku
hanya, a vabya kambe so hetelela
u nifu.

Ma fi tiva iwina vahlayi,
letfi ku va- fonga la'vo nga
dyondangiki a va tvi mlawu
ya ku tihlayisa e ku hanyeni.

uwa-67

Tambani hi mindyangw ya vona,
 mi kambela, mi ta kuma let^wfu^wku
 fi tano. Sangulani hi ku kambela
 munhu loyi a nga muaki wa muti,
 mi ta kuma let^wfu^wku mati a
 nga ya tifihi ku hlant^wfa kumbe
 ku hlamba ha wona, kambe
 u anakanga let^wfu^wku uti^wwa
 wona i ku nwa, na ku seka
 v^wfa na byalwa. Vona mm^wfi
 wa munhu a nga tifi ku wu
 hlant^wfa; languta meno, mangani
 lawa a guriwaka a Hospitala hi
 siku rinwe, nd^wfa th^wemba saka xi
 nga tala loka ku hleng^wlet^wwa
 meno la guriwaka hi viki
 hi vadokodela a si^wbhed^whela
 fi vanhu.

Munhu u vabyile tinanga
 ti vitaniwile ku ta ta nwi
 yimayima, ti th^wand^wke^wkile. Sana ma
 ti tiva tindlala to th^wungula munhu
 sana? Ndi nga si ya a kule ndi ta

ringeta ku hlamusela; Nkasi wuwana
 loko uvabyi byi tandeke ku hama
 e ka munhu ku vuvwa letpaku
 "n' shikwembu". Munhu loya u fanele
 ku berwa mantšomane, si nga
 spugomane leisi tšungo, kutanpi
 muvabyi o fanele ku tšinisiwa.
 Spugomane leisi, si biwa nkasi
 wa madyanbw, loko vanhu va
 hetile mitšho ya siku, va dyle
 va lalerile; nkasi wo sasete hi loko
 ku ni na iweti. Ja' bwiwaka mantšomane
 nkasi wuwana a nga hanya, a thwaso,
 a hunduka nanga e ndfaku. Kambe loya
 hi vula vula hi yena sepe a hi
 tekani letpaku u thunguleriwa uvabyi
 bya fana na dya nhloko kumbe bya
 nyoka dšundhu.

A nga holanga, u file, u lahliwile,
 tantani va vila. Va - tšungo si vanhu
 lava baka kuwa liyi-kulu loko va
 vila munhu l'a felle. Kuwa ya vona
 yi nga twala ku fikela a Elim na le

Davison
 in kind etc

ka Sundani — a Tiyiselani. Loko kufi
 kafi kw nliwa, v'alozi l va kafi va
 boswa mavito ya v'ona. Inkarfi wal
 tinhlosi ta v'angoma wolowo ku kuma
 mavito ya v'ankw v'ala'vo let'f'ku va
 ta ya mukisa e ka v'ona.

Viki leri taka va sukva va ya
 mungomeni. Va famba f'niwe na va
 lava va nga va anakanyela v'ulozi.

A va hambani, na laba va ettelaka
 va fanele ku va a ndawu yinwe. Ka
 na vusiku, loko unwana a kuma ku
 ya tipfuna, o fanekele ku kuma na
 vanwana.

Siku va fikaka e mungomeni
 madyambu a va nyikiwi f'akudya
 tiya, va dya lamaza, hikuva va ta
 nwa mhond' munduku na mpand'u.
 Mhond' leyi, i dzavadzava, lexi nga
 khavutiwa hi thuri. Mangoma o byeriw
 khale loyi a nga noyi, kutani a ndekwene
 wa yena ku tsheriwa mhond' leya
 matimba leyi dakwaka.

go to muntuk
 a d'v'ice

Hi vusikau byebyo nanga kumbe
 mungoma a nga etteri, u fanele ku
 lava huku a dlaya, a teka ngati
 ya yona a yi tshela e nhunguvani,
 a ya tshela sigodana a yi tumbeta
 e hansi a setela. Nhunguvani yabyo
 ya ngati u yi tshela laha a nga
 ta va thamisisa kona mungo^z ku
 loko a va vumisa. Hi les^waku loko
 la nga ta va a khomiwile vulo^y a
 kaneta loko a nule mhondo^z, u ta
 yisiwa lahaya rivaleni, kutani u
 ta thamisisa laha ku nga vekwa
 kona ngati.

Loko va nule, mhondo^z yi ta dakwa
 la nga hlavaleriwa vulo^y. Dyav^wadgava
 a ni ku vekwa, hambi wo ka u nga
 vulo^y, ni nga ku dakwa. Kambe
 loko a kaneta les^waku i noyi
 ku ta yiva e rivaleni, kwalaho
 ku tshelaniwa nhunguvani ya
 ngati. Mungoma kwalaho o ta
 va thamisisa hi risaka na

(Inkanyo) ordeal

vusaka bya, loko kufi na tihosi
/ na tindisana o ta va veka hi
thandlamana ka bona.

Mhaka yaleyo ya mapamisiselo
yalawo, hi yaleyi yi kondaka
yi tema vavwana timpfalu,
hibenwa a va twisisi kusi hi
yini mungoma a va tiva.

Mungoma o ta sungula a
teka yaloyi va nga te i nanga
noyi a inci kamisa kwalaho
ku nga telerwa ngati. O ta
lerisa mantšomani kusi a
sungula ku tshaywa. Kambe
tiva na spua lešaku loko
ku yiwa a ku khomeni ka
valoyi ku ambariwa madzovo
ya shari lešiši shavisaka
ngopfu. Loko u si na vatoya
sikw nero mungoma u nge
nwi langutisi kambiri. U ta
kuma a ambele nthiwa wa
dzovo ra nghala e nhlakweni

original

ku tekivile na dzovo ra yona
ku funengeriwa. Meno na dzovo
ra nkhoko ya yona ^{si} langitika
wo nge ha Kunene nghala ya
hanya ha Kunene.

Dzovo ra ^{si} khova le^{si}
yevuriweke hi nawu wa kona
na mbatwa na kona. Wa
twa ^{si} khova i ^{si} nyanyana
sa uloyi, kutani vanhu
va ^{si} tshava ngopfu.

Madzovo ya tnyoka na ya
^{si} ntlinwana na wona ya
tatisa ^{si} ambalu. I mavokweni
ku bohwa matshovo ya
tikhongonyi a milengeni ku
bohwa matshovo na tingoda.

O ta sungula a va sumela
nsimu no katha marito
lawa: "Nwašongani khalu
famba u ya teka, u ya teka
mungoma - ka."

Loko a hetile ku tšinyanya,

o ta levisa lešaku va miyela ku
ba mantšomani na ku
yimbelela. se u ta sangula
ku va vumisa a ku :

Mungoma : E ka iwinwa la'va nga ta e ku
bumbiweni

Vanhu : Si ya vuma

Mungoma : E šikafi ka iwinwa ku na
munhu wa tika

Vanhu : Si ya vuma

Mungoma : Munhu wa kona o kwala tlhelo
na vuhumadyambu :

Vanhu : Si ya vuma

Mungoma : O le tlhelo va vuhumadyambu

Vanhu : Si ya vuma

Mungoma : O le iwalungwini

Vanhu : Si ya vuma

Mungoma : O le djongeni

Vanhu : Si ya vuma

Mungoma : Munhu wa kona i wanuna

Vanhu : Si ya vuma

Mungoma : Munhu wa kona i wansati

Vanhu : Si ya vuma

Mungoma: I wansati

Vanhu: Si ya vuma

Mungoma: Wansati loyē i ntiwula kambisi

Vanhu: Hi matimba - Si ya vuma

Mungoma: Nuna wa yena o le ku vengereni

Vanhu: Si ya vuma, si ya vuma

Mungoma: Usati yaloyē u framile thelo ra
vupelady embu

Vanhu: Si ya vuma

Mungoma: A ni vumi - na?

Vanhu: Hi matimba, si ya vuma

Mungoma: Usati loyē u na nyoka

Vanhu: Si ya vuma

Mungoma: O nē nyoka

Vanhu: Si ya vuma

Mungoma: A ni vumi - na?

Vanhu: Si ya vuma, si ya vuma, si ya
vuma

Mungoma loko a hetike ¹ ² ³ o
ta engeta a suma risimu
nesiya a va si yimbelela. Nkari
wa louso o ta tsina a dzuka
ninyuku, a thulela e henhla,

To 387

K24 / 7

Smelling out
Kame

a vi ka^h a hefemuteka.
 Siambalu^{1w} Spa yena^{1w} si^{1w}wana,
 si^{1w} ta ntlur^hfuka si^{1w} wela e
 hansi, o ta yimafa^h xufumerisa
 mmiri wa yena hikwawo,
 a wa kakangisa. Pho mani,
 u nga ha v^vlav^vula loko wo
 nwi v^vona-na! Loko a suka
 kwalaho, o ta duma a ya
 kwalaho wa nga tselela
 nhunguvani ya ngatu, o ta
 fika a susa nsati yaloyo
 kwalaho a tselela hi mbhinyi
 wa tsho^vo va hongonyi, a
 yi hamesa, a t^vululela ngatu
 e hansi e mahweni ya
 wansati yalaya, a t^vhela
 a teka tsho^vo a ba wansati
 yaloye a thame kwalaho a
 ku : "U vume wena mtakati"
 hi lesa^{1w} ku : "Pumela, wena noy
 Ma si^{1w} tiva^{1w} va^vasati i vanbu
 va rhumbu, lesa^{1w} ku nga kumina

nhunguivane leyi ya ngati kwalaho
 a frame kona, si ta engetelela
 ngopfu ku tshava ka yena.
 E nkarini walowo a nga ha
 koti no valavala, mungoma
 u ta nwi vutisa loko kunene
 a nga ri yena la nga dya
 munhu loyi va nwi hlakivaka,
 hi ku lahlekeriwa hi miehleketo
 nsati loyi o ta pfumela, a thela
 kambe a hlamsela lava a a
 ini na vonda loko va nwi
 dlaya.

Se ku ta hangalakiwa ku
 yiwa a makaya laha noyi luya
 a nga ta yisiwa e mahlweni ka
 hosi. Nsati luya wo pfumala
 nandji hi luya-a-, va bohile
 hi tidza, va ya ku dlayeni
 va fayetela mafambu ya yena
 nkarini wunwana va pfanga
 vo thela va thivela ndilo
 va hisa nyama ya yena !!!

Nhlamuselo: Tivane les¹⁰⁵aku a ku
 na munhu loy²i a nga khomiwaka
 valoyi ntsena a nga ri na
 ntshumu lesi a thulaka vanwana
 hi sona. Loko u lo fuma, u ri
 na tihomu na timbuti to tala;
 loko wa hamba u pfuna mav²ele
 yo tala u thula vanwana;
 ngop²fa t²undhuna ta hosi;
 loko u lo tharika e ku vula²veni
 ka timhaka, u hamba loko
 u vula²ula, u byela hosi
 ya tiko situndu²so so saseka
 lesi amikeriwaka hi hosi;
 loko ko twala vito na wena
 e tikweni — tiva les¹⁰⁵aku
 ku hanya ka wena ku
 ta hetelela hi ku vasiwa
 "noyi". A ku nga ta kota ku
 pfuna mav²ele hi lesi u tekaka
 vanhu na vasiku va ya
 ndandawula masimw ya
 wena; a ku ta andela hi

no-ku

mintthambi ya tihomw ne timbuti,
 hi lesfi u nga na vuloji byo
 tsutsula sifuwo sfa vaniwana
 hi ku: "sfi file," kasi u sfi
 tekile hi vuloji sfi ta hunduka
 sfi hanyela wena.

Mhaka ya vuloji e ka
 va- Sponga, hambi kuri e
 ka va- Hriste, ya ha ri kona
 sinene-nene. Vanhu la'vo
 tala va thika na ku enghena
 kereke hi msoto, va ya
 a tirangeni, va ya hlahlwa.
 Dutisani tiranga leti kulu,
 mi ri vambire, loko ti nga
 si vona madjakani a ta
 ta hlahlwa vula, mi ta
 hi byela lesaku lesfi hi
 vula ka kanene hi spona.

Ti va sinene kambe lesaku
 a ha ha sfi koti ku bohelela
 sithungulu e nhanwini ku fana
 na khale, kambe ringeta

74387

K24 / 7

ku teka kumbe hembu ya
 mudzakani u ringetela kwala
 nhl nhamwini wa yona u
 ta kuma ku enghenisiwile
 fithungulu hi le ndeni ka
 nsomo wa hembu, fi enghenisi-
 wile fi ndeleka nkolo wa
 yona.

U. de. C.

~~A ficutini fisa tiburaku~~
 kumbe tirhoko, ku na fithungulu,
 u ta kuma ku bohelewiwe
 mafundhu ya miri e ndeni ka
 furu. hi fi vonile ngopfu loko
 vadokodela va hlwarisa
 vanhu loko va kambwa
 loko rihanyu na vona ri
 sasekele ku tisa e migodini

thwasa

Seti hi ta vuvula
 hi kamba ta munhu loyi
 a navelaka ku thwasa.
 Spna a hi vuvabyi, kamba
 ku na tinhlamuselo to tala
 e henhla ka spna. E ka

Va-^{ps}Spuga a ^{tw}šī endleki kusi munhu
 a nga thama a hlaiwa lespaku
 va risaka na ka nwind a
 va ri tiranga, kantani wena
 u thama u konda u fa
 u nga endlangi nanga hi
 nawa, u fanekele ku hetisa
 lešī u nga ~~blayeriwa~~ spona.
 U ta byeriwa e mantšomanini,
 laha u nga vakatšhela kona
 na madyambw loko ~~te~~ va ri
 kašī va tsina.

Mufana wunwana a
 enghena šikolo a huma
 mitini. Loko a ri kaya, a
 tolovela ku ya laha ku
 biwaka kona tingomanyand.
 Muthwasisi hi loko a
 sungula ku byela mufana
 loyē lespaku va kokwa wa
 yena a va ri vangoma
 ku thula yena, nanga
 hi loko yi teka tihlole

K24 / 7

yi ti hoša e hansi, yi vutisa
mufana loyē, lešakw a nga
si vona siku rinwana
ku enghena nyoka e
lawini ra yena-ke?

mufana, a hlamula hi ku
tshava, a tija lešaku yi
thama yi enghena. Nanga
yi nwi hlamusela lešaku
a yi nga ri nyoka, kamba
a va ri ra kokwa wa yena,
la va teke ku ta nwi twisa
na ku nwi huhutela ši
vunanga bya vona e ka
mufana loyē.

A hi yimeninyana hi
hlamusela timbaka ta tinyoka
na šiwana. Shari loko va
ši vula vulela. Mi twile
lešaku ši vungo šiwana
šikumiwa ši sh kumbaka
hāmu, nguwenya na tuhlanga
ta milamba. Šilo šego a

^{7w}š^{7w} ūariwi ntsena-ntsena,
^{7w}š^{7w} kōmbisa leš^{7w}kw ūa
 hokwa wa ūanhu laŭa, a
 ūa ni ūa ka Makhūele, a
 ūa rind²fa "nhlanga" wa
 nambu ūa ku "maŭele".
 Nhlanga walowo, loko ūa
 ūona un~~wana~~⁵ a wa thovile,
 kumbe a wa th⁵emile, a ūa
 dlaya munhu wa kona, ūa
 thhela ūa teka rihlanga
 reri ri nga th⁵ovina, ūa ri
 hlayisa hi mukhuva lo'wo
 saseka, loko ku endlwa sp^{7w}na,
 ūa ka ris^{7w}ka hikwaŭo, laŭa
 nga kusubi, ūa vitaniwa ku
 ta p^{7w}uta risaka ra ūona,
 "rihlanga," le^{7w}ri nga v^{7w}isiwa.
 A hi ūyeleni e ka ta
 mufana buyaa, wa s^{7w}ikolo.
 Kutani loko a twile
 marito ya nanga, o ta ya
 byela ūa le koya, na vona

wa ta tiyisa marito ya kona
 ma si tva munhu wa
 nyawuriwa hi risimw loko
 ri yi mbeliwa, na yena
 mufana o nyawurile hi
~~mantsona~~ loko a biwa,
 a suqala ku tsina, a
 tiwisela hansi. Nanga
 nkari walowo a iwi konaka
 a ri hansi, wita ya e ka
 yena, yi fika yi iwinjika
 miri yo lana na ya wa-
 nwa - utsemule. Yi ta iwi
 utisa ~~skutiso~~ lesifana
 na lesi. "A ku voni munhu
 unwana wo tohavisisa, la uga
 fa khale, a tlhela a puka
 kwala mahweni ka wena-ke?
 Lope mafana a uga khamula
 lesi kw u vona "manimani"
 la uga fa khale, o ta vuvwa-
 lesi kw u "brumbile".
 Nanga yi ta hatlisa

yi lerisa ũa ka ũona ku
 tisa mbuti. mbuti leyi, yi
 ta funengetwa hi nkumba,
 sinne ~~na~~ mufana na nanga,
 loko ũa funengurike, yi
 ta teka mukwana wa
 "Sinyayi" ~~ku nanga~~ lotiwa
 hi mathele nambiri, yi thava
 mbuti hi le khwirini xa
 yona. mufana o fanele ku
 nwa ngati ya yona, a
 ũekerile nomo kwalaho
 mbanjeni ya kona.

Loko a hetile ~~ke ip~~,
 nanga yi ta ũwi teka a ya
 thana na yona e ndiwini
 ya yona, taha ku nanga na
 mifi ya tinsakansaka. Kona
 a ta dyondisiwa mavito ya
 tsholo, na mavito ya mifi.
 Nthakw mufana o ta fihlisa
 ũwana letshaku a ya ũi
 lava a ũi kumaj; loko a

80387

K24 | 7

a. ^{1st} ~~le~~ kunnle, o ta variwa
le^{1st}ku o ka^{2^d}fi wa thwasa.
N^{2^d}afku mufana o ta saka
a ya enghena e sidjiveni
le^{1st}so kenta. O variwa
le^{1st}ku o ya la^{1st}va miri
byi fanele~~le~~ ku tujisa
vananga bya yena. O ta
thama ihaveti va nga iwi
voni. Hambe tivani le^{1st}ku
vutlhari bya ianga kwaisio
byi sisa vanhu. Munhu loyi,
a nga thami kona a sidjiveni,
o le kaya a ndlwini ya ianga,
o huma ntsena hi mano ma-
nwana lo ko a la^{1st}va ku ya
tipfuna. Na s^{1st}ona a nga ka
a nga voniwi hi munhu
hikuv^{1st}a a ndlwini ya ianga
a hi nd^{2^d}awu leyi vanhu va
muti va talaka ku fambela
e ka yona, yi hlawulekile.
Nanga yi ta byela vabi va

mantšomane ku hamba va
 phuka na miso va ya
 bela matšomane kwalaho
 sidziveni, na na madyanow
 va fanele ku tihela va ya
 ba.

Loke ku herile ihweti,
 o ta ~~phusisa~~ yena mufana, wa
 ha ni mpundpi a ya nghena
 kwalaho sidziveni, la'va
 baka tingoma va nga si ya,
 loke se va bile, o ta hamesa
 nhloko yi ku 'tanganuka' ukartu
 walowo o ta ba a khonile
 si khwamangana sa dzovo,
 lesi teleke hi tnhloko na miri, na
 ya maribye ya tinsakan'aka
 (Silo sepe a si nyi Rivile hi
 mangu mpundwini walowo)

Vanhu va ta phokotela mavoko,
 va yimbelela tinsimu ta la'nga
 thwasa. Va ta suka na yena
 kwalaho nambyeni va nwi

heleketa e kaya va thakile
na spona va ta nwi fundu
ngopfu. Tata wa yena, loko
a file, nopsana ya tato wa
yena, kumbe malame, va
fanekele ku nwi hlavisa -
hi letshaku va humesa homu
timbuti kumbe tihuku, va
thangela lesfi a nga thumba
thebele ya vako kwa wa
yena.

Nanga se yi hetile ntifo wa
yona. Mufana o thama na
nanga, va famba - famba
thiwe; hi yena a fumivaka
ku famba a tšela miri ya
yona. Lindawu tinwona
ku fumiva yena a ya thungula
i nanga, yi tšile. Loko va ta
hambanela makumu, o fanele
ku thyiwa vito va vuananga,
bera nga ta tiviva ha rona.

mw

Ja magandelo.

Ha ba ku vula lesfaku va-
 ka - "Mikindza nhlanga," va nga
 va-ka matshuete, va kumile
 nhlanga ni thovivile, kutani va
 dlaya munhu loya a ni thovoke,
 va theia va intanana ku ta
 rila ni ku tshavelela nhlanga
 leri. Sitano ni le ka va-ka-homu,
 na vona pi mosei lowu kulu loko va
 nga thuka va kuma homa yi file.
 Siku ni kona, leri kunene va
 fanekelake ku dlaya homa ha
 rona. I sibile lesi-kulu, kambe
 hi ta endliwa hi sikhongelo ni
 sitshavu lesi-kulu, na kona
 tinganakana tu ka vona tiri kona
 siku lero.

A hi vonehi hi laha va endlaka
 ka kona loko va ta ka va humesa
 gandelo. Vanhu valašo, va ka homa,
 a va navela ku fuma ku thusa
 vanwana, na kona ku twakala

ũona e tikhweni le^{1w}sp^{1w}ku hi ũona
 ũa nga na tihomu to tala, mavele
 yo tala na ũiwana.

Kambe loko ũa ũona ũf^{1w}
 ũi nga ũa teri, ũa fanele ku
 klengeletana ũa humesa
 gandelo. Nkulukumba wa
 le risakoni na kona hi
 yena la fanekelike ku
 thethela siku rero.

E ku sunguleni ku tsiwa
 homu, leyi fanekelike ku
 humeseiwa gandelo: Nkulu
 wa ũona o ta teka mukwana,
 a dlaya, vanhu ũa nwi
 khomerile yona. Siku rero
 na ũavasati ũa fanekelike
 ku ũa kona loko ũa hetile
 ku yevula ũa basile ũa le
 ndeni, nkulukumba o ta
 teka n^{1w}ſanyi, kutani ũa
 ya na wona hikwaũo e
 sifeni na tata wa khale;

387

K24/7

85

prayer

Uloko va fikile kona, nkuluKamba
o ta teka nspanyi lowaya, a
cwa tshela kwalaho henhla
ka sirfa kutani a tlakusa
-rito a ku

"Thi tihomu ta hina, na
maule ya hina na timbewu
ta hina, hi ku humesela
gandelo hi leris, ri amukeri.
Tihomu ta hina a ti tali
ti hi tsandfa no ti pfalela
e-sivaleni, maule ya
hina a tale a konafa a
bosa na madulu. Singama
na tona ti nga varivi ku
tala ka tona, madzovo ya
shari lethi dlayivelle
siku rinwana na rinwana
a tata miri a nembelaka
ka vonaka letha ku ku
dyiwa nyama siku rinwana
na rinwana laha ka hina.
Vana va hina va va livanyingi

prayer

Vanwana va pfanga vo tsha
 tintiho hi ndilo hi ku
 thandeka ku va hlalisa
 hikokwalaho ka ku
 tala ka vona. Hambi
 hi mi-humela magandelo
 siku rinwana ne rinwana,
 a mi na akhaka na hina,
 a mi hi fuvisi; kasi
 vanwana va fuvisiwa hi
 fukwembu fva va ka vona.
 Mi holovela yini sana?
 mi lava nyama - ke? Hi
 yaleyi hi mi nyikakwa
 yona. Mi lava byalwa?
 Hi byebyo, byalwa kusilewa
 bitananani & mi ta ta
 nwa, mi ni kasi mi
 sekelana nyama yaley'
 hi nga mi nyika yona
 mi avelana yona hi
 vutthani lebyi mi nga
 na byona; fole na

rona hi leri, ~~seyel~~ siyelenani,
mi pangelelani e tunkunguvani
ni ta iwina, ti tala ti ko
ti tthemuka. Hi yingiseni."

Nkani walowo hikwavo
va miyerile, na vana va
mamisiwa lesfaku va nga
thuki va vila. La'vovavuna
va ntuntlamile hi milenge,
va helimula khwatsi.

Kunene ku gandela ka
va - Honggo i ka khale, a
ku sungulanga sifi, i
silo lesfi a sfi endliwa hi
vakokwa wa sikandja - tlo.
Marito yo tala ya vona, na
marito lava a va vitana
miri ya vona ha vona ya
lahlekile hikwa a ku ri
hava lava hlajiseke sifi
lesfi hikwa a ku fumalaka
vatsari. Hambisi sitano,
loko nkani wa ha ri

40.44.66.4

uvela

Kona, vauwana va ta
 famba va hengeleta f^o
 f^o, ngopfu va ta fⁱ
 kuma hi ku famba va
 vatoa e ka vakhegulwana
 le ka vakhalabya. La'va
 nga ta nyikiwa ntiro
 kwalowo va fanekele ku
 va vanku la'va nga ti
 tiviki ngopfu kambe va
 va vanku la'va hanyaka
 ku fana na vona.

ukhanyana walowo
 Magandelo ya vat Va-Faga
 a nga endliwe ntseba loko
 va navela ku fuwa, e, e, a
 endliwa e ka mintiro biyo
 tala. Siku rinwana hi vonile
 la'va humesete magandelo loko
 va rima a xumboni laha ku
 nga fela mukhalabye. Nsimu
 yollis a yi nyikiwile rikota
 na kona. Hi loko a endla

toima, a vitana fipani ha
 tihomu fi ta ta rima, a a
 skile byalwa le'byo tala.

Loko va nga si byinwa,
 vakhalabya vambiri va
 kile hi sindekwana, va
 suka va kongoma laha
 ku nga na sirja. Hi ringetle
 ku va landelela hi ya vona
 lesi a va siendla kambe a
 va pfumelanga. Hi kumbela
 hi wa hi matolo ku ni
 hi ya vu kovia kambe
 a va pfumelangi, vo lo
 hi pfumelela ku yimela
 kulenyana na vona. lesi
 va fi valavuleke a hi fi
 twanga ngopfu, kambe
 marito lawa a ya
 vuvavariwa a a ni
 yo kumbela lesi ku
 mukhalabya nga
 thuki a nyangatseka

loko a twa huwa ya ¹komu;
 na les¹akw ntakulu wa bona
 hi yena la nga endla byalwa
 lebyi va tak¹ va ta byi suma,
 byalwa lebyi nga endliwa ~~hi~~ i
 bya toina-ro rima n¹mbi
 ra kona.

Mpfula lembe reso a ku
 ri h¹ava mavele ya t¹phile loko
 a n¹mbuka. Hamb¹i spiritano
 si kw rinwana hi vutisile
 mukhalabya loy¹a nga ya
 hamesa magandelo si kw leiya
 les¹akw hi yini mavele a
 nga kamakangi! Yena a
 hlamula les¹akw i nand²u wa
 hina, hi nga ala hi nwi
 landelela loko a ya
 hamesa masamu wa nd²ko
 wa byalwa kutani mukhalabye
 loy¹a a va ya nwi samela o
 karibile hikuva o twile
 figing¹i ya milenge n¹ marito

ya vānku vāmbē, kutani
 kwatile a hisa mavēle

U tīvonele loko u nga
 thuka u yile laha va
 gandelaka kona va-Jonga,
 siku rinwana va nga
 si rivala va ku endla
 khonto thambē nkarini
 kowa wa silangw hayi
 va thambile, va ngo ku
 vengā ntsena

Hi te magandelo a
 humeserwa šilo lešp tala.
 Loko manhu a ha ku
 hlomisa nsati šikwembu
 šp sameciwa hlomisa zero,
 loko inwana a ha ku
 vekiwa, loko manhu
 a ha ku vuya e ku
 vengeni, loko ku laviwa
 ku oyiwa miraho na
 šfaki lešintšha, šilo šepo
 a šf endliwe ntsena šf nga

sameiwanga ^{1st} ^{2nd} ^{3rd} ^{4th} ^{5th} ^{6th} ^{7th} ^{8th} ^{9th} ^{10th} ^{11th} ^{12th} ^{13th} ^{14th} ^{15th} ^{16th} ^{17th} ^{18th} ^{19th} ^{20th} ^{21st} ^{22nd} ^{23rd} ^{24th} / 7

Spjila ^{1st} ^{2nd} ^{3rd} ^{4th} ^{5th} ^{6th} ^{7th} ^{8th} ^{9th} ^{10th} ^{11th} ^{12th} ^{13th} ^{14th} ^{15th} ^{16th} ^{17th} ^{18th} ^{19th} ^{20th} ^{21st} ^{22nd} ^{23rd} ^{24th} / 7
 ka sinwana, ku fana na
 mavabyi, vamatlulane, Spjila
 e henhla ka tinsimu na
 le ka ^{1st} ^{2nd} ^{3rd} ^{4th} ^{5th} ^{6th} ^{7th} ^{8th} ^{9th} ^{10th} ^{11th} ^{12th} ^{13th} ^{14th} ^{15th} ^{16th} ^{17th} ^{18th} ^{19th} ^{20th} ^{21st} ^{22nd} ^{23rd} ^{24th} / 7
 sambalu.

va ^{1st} ^{2nd} ^{3rd} ^{4th} ^{5th} ^{6th} ^{7th} ^{8th} ^{9th} ^{10th} ^{11th} ^{12th} ^{13th} ^{14th} ^{15th} ^{16th} ^{17th} ^{18th} ^{19th} ^{20th} ^{21st} ^{22nd} ^{23rd} ^{24th} / 7
 va na sitshavu
 e henhla ka tihlayisa e
 henhla ka mavabyi. A
 hi vanhu vo vanda ² ku
 enghena laha munhu a
 vabyaka kona. Va anakany
 le ^{1st} ^{2nd} ^{3rd} ^{4th} ^{5th} ^{6th} ^{7th} ^{8th} ^{9th} ^{10th} ^{11th} ^{12th} ^{13th} ^{14th} ^{15th} ^{16th} ^{17th} ^{18th} ^{19th} ^{20th} ^{21st} ^{22nd} ^{23rd} ^{24th} / 7
 le ^{1st} ^{2nd} ^{3rd} ^{4th} ^{5th} ^{6th} ^{7th} ^{8th} ^{9th} ^{10th} ^{11th} ^{12th} ^{13th} ^{14th} ^{15th} ^{16th} ^{17th} ^{18th} ^{19th} ^{20th} ^{21st} ^{22nd} ^{23rd} ^{24th} / 7
 a nga fa loko ku nghena-
 nghena vanhu. Hi hlamusele
 e ku sunguleni timhaka ta
 va 'dangameno' na fa va nga
 dgitama kunene. Volava, na
 loko va nga thikiwa va
 hanya, va nga dlawi, a
 va fanekeri ku enghena
 laha ku nga na mavabyi
 la vabyaka ngopfu. Vaxi

wa hisa, mavabyi o ta hatla
 a fa. Nawa wainwand hi lowa:
 Loko wa ha ku teka nsati,
 loko kumbe wa xi nkarfi
 wa iwinda wo lamula iwanda,
 kumbe matolo a ku hlangene
 ne wansati kumbe wansati a
 hlangene ne wasuna, munhu
 yaloye wo tano a nga thubi
 a nghena laha ku nga na
 muvabyi kambe loko a
 lava ku nghena, a xi kari
 a ti tiwa le faku n endile
 keso hi nga si vula kwalaho
 henhla, u fanekela ku thova
 ribyanzi lo khoma, a fitla
 a thoma muvabyi a
 mombyeni hi le kusubi
 na thavathava.

Va- Tsonga loko mi va vona
 va tshava ku yisa vanhu
 e ka vadokodela va ya
 hlaysiwa hi vona, vaxi

munhu o ta fika a fa,
 hikuva laiva tihaka kona
 va hlangua na vasati
 va vona a makaya lomv
 va etelaki kona. Mhaka
 yaloye a va yi twisisi na
~~sihanana mi nga anakanyi~~
~~lesaki va tshava dokodela~~
 wa mulungu, e, e, ngojfu
 hi soleso.

"Matulana" i mhaka yinwana
 leyi va- foga va yi tshavaka.
 Hi lesaki loko mwina vavanana
 mi tivene na wansati wunwe,
 kumbe uhwara o thama a
 hunguka a nga si tekiwa,
 kutani a ya tekiwa hi
 wa vumbiyi wanana, nuna
 la' nga hungikisa nhwana
 loyi, a nga thuki a temakanya
 e mutini wa loyi a nga
 teka nsati yaloye loko a
 vabya, loko a nga ta, kawe-

matulana

ka^{1w}we nuna luyaa o ta vaha
ribayi— hi le^{1w}sp^{1w}ku o ta fa—.

Tinsimu ti na mpimo
uo yimbeleriwa ka-tona,
u nga ~~thuki~~^{sh} u yimbelela
risim^{sh}u va vifu loko kufri
karf ku thakiwile, u hlola
yini? Loko u nga ~~thuka~~^{sh} u
endlile ~~sefo~~^{1w}, u ta v^{1w}ariwa
noji la boyaka na nhlitankhi.
Loko vafung^{2h}isi va dyondisa²
tinsimu tu ku lahla vanhu,
a ri ri khombo leri-kulu
e ka va-⁵spuga, a va ri
ku holeriweni lo^{1w}kukulu
sinene. Kambe ma^{1w}tiva a
va nga vuri le^{1w}sp^{1w} va
tshava a vo miyela.

E ka ~~spanbalu~~^{1w} na kona
ku na milawu ya ~~sona~~^{1w}.
U nga thuki u boha buruku
ya wena hi ringoti kumbe
ridz^{1w}, u ta dlaya vanhu

overal

hi ^vsviti. ^vVari: "Wa hlola",
 loko u ri na nsati o ta
 ku byela le^wspaku o t^shela
 le^wspaku pa hatla a fa.

U nga t^{sw}uki u byevula
 misingi ya wena hi n^hsingfu,
 u rila mani-ke? ^{sw}Si endliwa
 loko ku file saka ra wena
 leri-ku.

^{sw}Si ha ri kona ^{sw}sp tala
 le^{sw}si hi nga t^shalaka kambe
 wonani, ^vvini a va 'randji
 kuri munhu a tala ku
 thurisa laha va pimeke
 konar. ^vSi kwalaho hi ta
 kombele ku valavula
 hi ku komisa e ka
 "spyila" e sika^h ka va-
 fanga. Nkari ^hwunwana loko
^{sw}si t^shakisile vakulukumba
 va hina, va ta t^hhela va
 lerisa le^{sw}spaku ku t^hariwa
 sinwana. Nkari walowo

Kwase

va ta tala va engetela ke ke
 buku leji hi sinwana spa
 lesfi si saleke. Spa fana na
 yila spa fumba e ndleleni,
 spa thamisana e hansi, spa
 pda milan~~on~~ na sinwana
 spa tala-tala.

Kambe hi nga pfala
 buku ya hina a hi
 kombela ku vula sinwana
 lesfi nga ta takisana na fona
 a hi spa "yila," kambe si
 khomene na ku yila
 hikuva loko munhu loko
 a nga si endlange, wa
 sanjwa, na kona o
 vuvuwa ntlunya, hi lesku
 munhu ka nga vuvuwa, a
 nga doni - siphukuphuku.

Lesfi va-fonga a va nga
 plumeleri vana va vona
 va vanhwana ku ya
 susa na madzaha ya

C. C. C.

Auntie
Medicine

ya vona ni kondfa ni sa,
 madjaha na vanhvana
 valavo a va, ringeta kuri
 va kuma muni lovw nga
 endlaka lesaku vatfasi
 va fi rivala kumbe
 ku va otterisa vufango
 lebyi kukumba. Ku na
 misaka misafu ya mifi
 yo tana:

1. Ntsila wa mhisi, hi le
 makuma ka wona,
2. Uxivata,
3. Byane.

Dzaha loko ni tiwa
 lesaku vatfasi va nhvana
 wa rona va iwi risa
 ngopfu, ku va thambisa ka
 rona u ta ya valavela
 "ntsila ya mhisi." Ntsila lowu,
 a wu tivsiwi hikwawo, kambe
 ku laviwa ntsena i makumu
 ka wona hi le sitsapuleni.

med. to keep patients as long

Dzaha ri ta nyika nhwana wa
rona letfaku a ta wa hisa
na madyamba.

Loko va hetile ku lalela
se va sasa, va ri kaxi
va orha ndilo, vatfari ni
vana, nhwana loyi u ta ya
teka tihunyi a ta tihela.
Nkash walowo u ta teka
ntsila walowayane a wa
hoša sinwe ni tihunyi
kwalaha ndilweni. Yena
a nga ka thami koria la
sitikweni, a ta yinela a
kale, kumbe a ta sukka a
ya lawini va yena a ya
teka vuhlalw kumbe a ti
endla wo nge wo lava-lava
sinwana, a pima ku hela
ka ku tsha ka murf lowaya-
kutani hikwašo va-lava
va nga wa dzaha ku
ttelela ka vona va to "dju"

100387

K24/7

vuvungo, va nga ka va nga
twi loko munhu a engena,
kumbe a kuma kumbe
hambi a lo ta 'a ta ettela
kwala ho vuvungo va nga
ka va nga iwi twi. "U va
iose rile ntsila wa mhisi",
i "hitana" rinwana na
sitonga hi lesa kw: "u va
endle kuri va ri oo rivala.
Vanhwanya va Va-Tonga va
pfumeka hi mukhuva walowo
loko va nanela ku ya a ku
diveho. U ni yini?"

"Byene" i muni lowa wa dze-
rivaka la' va nga na
matimba yo nyika kumbe
ku "pfumelela" silo loko
vatsari va tivya lesaku
titsara yo kanti a yi randi
ku pfumelela inwana loko
va kxombela ku siwi
kuma, va fanele ku

"uwi dyela "byere" a ta ku "byerere",
a pfumela.

"marivata" i muru lowu wu
tshelisiwaka vana loko va
lava ku lumuwa lesa wu
va ta rivala mana wa vana
na vele.

Iwana lesi va si endlaka
va - fonga, loko djaha si
nyenyiwa. Ku lava simanga,
kutani djaha noleso si
kangatela makatla, va
si thavela kwalaho e
uhlanieni. Vanhwana loko
va twile lesi, va ta si
randja djaha vena kutani

Nhwana loko a pfumala
mavele, u fanele ku ya
vilela sithalala. I risaka
va muru wunwana lowu va
nge loko u bile wona wa rivala.

Hi ta yima kwala, hi nga
ta thula milawa "kui-nkupi wese!"
End. S. 387.